

OTDK-dolgozat

2023

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
ÁLLAMTUDOMÁNYI ÉS NEMZETKÖZI TANULMÁNYOK KAR

**A VÉDELEMGAZDASÁGTAN ÉS A HADITENGERÉSZET
ÖSSZEFÜGGÉSEI A TENGERI KERESKEDELEM
PERSPEKTÍVÁJÁBÓL**

**RELATIONSHIP BETWEEN DEFENCE ECONOMICS AND THE
NAVAL FORCE FROM THE PERSPECTIVE OF MARITIME TRADE**

Kovács Kinga Virág

Konzulens: Marton Ádám

Kézirat lezárásának dátuma: 2022. 06. 16.

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	
TÁBLÁZAT-ÁBRAJEGYZÉK	
1. BEVEZETÉS	3
2. DEFENCE ECONOMY, AVAGY A VÉDELMI GAZDASÁGTAN.....	4
3. A BIZTONSÁG ÁRA, AVAGY A VÉDELMI KIADÁSOK	6
3.1 <i>Védelmi kiadások hatásai a gazdaságra.....</i>	<i>7</i>
3.2 <i>A védelmi kiadások alakulása számokban</i>	<i>10</i>
3.3 <i>A védelmi kiadások egy fontos eleme - a fegyverkereskedelem.....</i>	<i>14</i>
4. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KIADÁSAI	17
4.1 <i>A haditengerészet kiadásai.....</i>	<i>19</i>
5. A HADITENGERÉSZET ÉS A GAZDASÁG KAPCSOLATA.....	21
5.1 <i>A tengeri kereskedelem fontossága és kihívásai</i>	<i>21</i>
5.2 <i>A haditengerészet jelentősége a tengeri kereskedelemben - a tengeri kereskedelmi hadviselés</i>	<i>25</i>
5.3 <i>Napjaink meghatározó eseményei a haditengerészet és a tengeri kereskedelem vonatkozásában- az Egyesült Államok és Irán konfliktusa</i>	<i>28</i>
6. EMPIRIKUS VIZSGÁLAT	29
6.1 <i>Módszertan.....</i>	<i>29</i>
6.2 <i>Adatok.....</i>	<i>30</i>
6.2.1 <i>A két ország közötti incidensek</i>	<i>30</i>
6.2.2 <i>A kőolaj árának jelentősége</i>	<i>31</i>
6.2.3 <i>Elemzés és eredmény</i>	<i>33</i>
7. KÖVETKEZTETÉSEK	36
8. IRODALOMJEGYZÉK.....	38

TÁBLÁZAT-ÁBRAJEGYZÉK

1. táblázat: A védelmi kiadások hatásaival kapcsolatos tanulmányok és eredményei.....	8
2. táblázat: Az eseményablak és a kumulált abnormális hozam közötti összefüggés	34
1. ábra: A 27 EU-s ország kiadásai összesen az adott főcsoportokban (2019, GDP%-a).....	11
2. ábra: 2019-ben a legnagyobb kiadásokkal rendelkező 15 ország katonai kiadásainak részesedése.....	12
3. ábra: Az Egyesült Államok kiadásainak összehasonlítása más országokéval.....	17
4. ábra: Az USA haditengerészetének kiadásai 2001 és 2021 között.....	20
5. ábra: A nyersolaj árának alakulása a 2019-es évben.....	32
6. ábra: A nyersolaj árának alakulása 2019 május és júniusában.....	33

1. BEVEZETÉS

Változó világunkban a közgazdaságtan már nem csak a kereskedelem, a fiskális vagy monetáris politika szintjén jelenik meg, hanem a védelem vonatkozásában is. Egyre több terület igényel fogalmakat a közgazdaságtanból, annak érdekében, hogy bizonyos újszerű problémákra választ találjon. Éppen ezért is bír relevanciával a védelmi gazdaságtan, a tengeri kereskedelem vagy akár a tengeri kereskedelmi hadviselés. A tengeri kereskedelem nem egy újkeletű dolog. Évszázadok óta zajlik a kereskedelem a tengereken és óceánokon, mely az évek során a globalizáció következtében egyre nagyobb odafigyelést igényel biztonsági szempontból.

A több tucatnyi konfliktus közül melyről napi szinten hallunk, és amit akár a saját bőrünkön is érzékelünk, az egyik legjelentősebb az Egyesült Államok és Irán között feszülő ellentét, mely gazdasági szempontból az elmúlt években az egyik legszámottevőbbnek bizonyult. Mind a két fél jelentős összegeket költ a hadseregére, s évek óta elfoglalják helyüket a legtöbbet költő országok sorában. Szükséges-e ekkora mértékben költeni a hadseregre? Milyen célt szolgálnak a védelmi kiadások s rónak-e terhet a gazdaságra? Dolgozatom során ezen kérdésekre szeretnék választ találni a fogalmi koncepciók és kereskedelmi összefüggések vizsgálatán - elsősorban a már említett két hatalom szembenállásából fakadó, a közelmúltban történt eseményeken - keresztül, mely során fontos szerepet tölt be az olaj ára. A szakirodalmi áttekintés révén szeretném bemutatni a védelmi gazdaságtant, valamint egyik fő aspektusát a védelmi kiadásokat, melyek 2019-es változásaira is szeretnék kitérni, vizsgálva alakulásukat az egyes országok tekintetében. A szakirodalmi rész és az empirikus elemzés alapján felállított hipotéziseket az *event study* módszer segítségével vizsgálom, mely révén kimutatható, hogy az eseménynek volt-e hatása az általam választott mutatóra, valamint vizsgálatom további tárgyát képezi az esemény bekövetkeztét követő reakciók hatása.

A védelmi kiadások, a védelmi közgazdaságtan, a kereskedelem gondtalan áramlása, a dolgozatomban vizsgálatra kerülő aspektusok egy központi jelenséghez köthetők, a biztonsághoz. A biztonság igénye az egyik legalapvetőbb emberi szükségletek közé sorolható. A biztonság többféleképpen magyarázható, viszont nehéz egy központi fogalmat meghatározni abból kifolyólag, hogy inkább jelenség mintsem fogalom. Jelenség, mert befolyásolja az emberek viselkedését és cselekedeteit.

A gyorsuló globalizációnak köszönhetően a biztonsági környezet folyamatos változás alatt áll, amelyben a kihívások, kockázatok és fenyegetések több síkon jelennek meg. A földrajzi távolság önmagában már nem garantálja a biztonság fenntartását, erre napjainkban példaként

említhető a terrorizmus vagy akár a kalózkodás. A biztonság fogalma napjainkban az államon kívüli rendszerek működését - a pénzügyi és kereskedelmi biztonságot - is magába foglalja (Kiss, 2018).

A biztonságot viszont különböző tényezők veszélyeztetik, más megfogalmazásban, kihívások nehezítik ennek fenntartását. A kihívásokat méretük szerint vizsgálva jobban megérthetjük, miért is nem garantál már biztonságot a földrajzi távolság (Gazdag & Tóth, 2008), akár a tovaryűrűző hatásnak köszönhetően. A szomszédos térségek között megfigyelhetők ezek a hatások, így elképzelhető, hogy kisebb területi egységek szintjén viszont van jelentősége a földrajzi elhelyezkedésnek is a biztonság szempontjából (Váry, 2017).

A biztonság olyannyira az alapvető szükségletek részét képezi, hogy még Abraham Maslow nevéhez köthető Maslow piramisban is szerepel. Ebben a kontextusban a biztonság a fennmaradás motivációjaként jelenik meg, különös tekintettel a személyes biztonságra, mely az egyén fizikai biztonságát, valamint az egészség fontosságát jelenti. A piramisban elfoglalt helye is megmutatja, hogy biztonság nélkül, más, alapvető szükségletek sem érvényesíthetők.¹ A piramis tetején található önmegvalósítás szükséglete, biztonság nélkül kivitelezhetetlen. Az egyén önmegvalósítása az állam érdeke is, hiszen céljai elérése sok esetben az állam érdekeit is szolgálják, így a biztonság fenntartása az állam feladata. „Adam Smith – aki a közgazdaságtan egyik legnagyobb képviselője – szerint az állam feladata meghatározott tevékenységre korlátozódik: az uralkodó első kötelessége megvédelmezni a társadalmat más független társadalmak erőszakoskodásától, és támadásától” (Jászay & Babos, 2009, p. 99). De a biztonság megőrzésének ára van.

2. DEFENCE ECONOMY, AVAGY A VÉDELMI GAZDASÁGTAN

A „defence economy”, avagy magyarra fordítva a védelmi gazdaságtan a közgazdaságtan egy interdiszciplináris ágát képezi. A hidegháború alatt, valamint az azt követő időszakban a védelemgazdaságtan esetén a védelem, a leszerelés, valamint a béke gazdasági kérdéskörével foglalkozó kérdések kerültek előtérbe, míg a hidegháború utáni környezetben a hangsúly a háború és béke gazdaságosságára helyeződött (Hartley, 2007). Az új technológiák, a kultúrák valamint a hatalom gyors változásának eredményeképpen, a biztonsági igények is változnak a védelem új erőforrásokkal történő biztosításának köszönhetően. A változás azt is előidézi, hogy

¹ Csabai Á. (2021): Maslow-Pirmis: szükséglet-hierarchia és motiváció. Marketing blogger.
Forrás: <https://marketingblogger.hu/maslow-piramis/>
Letöltés dátuma: 2021 április 10.

a régi eszközök és felhasználási módok már nehezen alkalmazhatók az újfajta kihívásokkal szemben, így a napjainkban használt védelemmel kapcsolatos megfogalmazások már magukba foglalják a különböző konfliktusok, háborúk vagy akár a terrorizmus gazdasági tanulmányozását is, hiszen a védelmi gazdaságtan a közgazdaságtan eszközeit alkalmazza egy ország védelmével összefüggő kérdések vizsgálata és elemzése során (McGuire, 2007).

Az, hogy a közgazdaságtan az évtizedek során ilyen szintű szerepet kapott a védelem tanulmányozása során nem meglepő azt figyelembe véve, hogy a biztonság kihívásai új forrásokból származnak, a fenyegetések és kockázatok újabb és újabb fogalmakat és eszközöket követelnek egyéb tudományágakból, így a gazdaságból is. A globális kereslet megugrása által bekövetkezett erőforrások hiánya, a környezet pusztulásának előfordulása, majd ennek helyreállítása, az import, az export nagyobb hatalmak kezében való összpontosulása, a migráció okozta kérdések, a nemzetközi monetáris rendszerek, valamint a tőkepiacok mind olyan területek a gazdaságtanban, amely vizsgálataért a védelmi közgazdaságtan felel, annak érdekében, hogy feltárja, ezek miként képesek nemzetközi konfliktusokat valamint katonai bizonytalanságokat okozni (McGuire, 2007). Ezek háttérében többek között az megállapítás húzódik, hogy az előbb felsorolt közgazdaságtani területeknek, mint például nemzetközi monetáris rendszereknek vagy éppen tőkepiacoknak is vannak védelmi vonzatai, ennek okán kapcsolódnak a védelmi gazdaságtanhoz, mely indokot képez a védelmi szempontból való vizsgálatukra is. A védelmi szakértők által a nemzetközi kapcsolatok teljes tudományágát felhasználva próbálják a konfliktusok mélyebben lévő gyökereit is vizsgálni, hiszen a védelem közgazdaságtani oldalról való elemzésének egyik célja a védelem biztosítása. Éppen ezért keresi a választ arra, hogy ez a cél miben mérhető, milyen eszközöket és költségeket követel. Emellett a közgazdaságtan fontos szerepet játszik a stratégia szintjén is abban, hogy a politika és a védelmi célok elérésnek érdekében hozott célkitűzések között olyan kapcsolódási pontot találjon, mely képes hatékony megoldást nyújtani a célok elérésére (McGuire, 2007).

A védelmi gazdaságtan viszont számos más témát is vizsgál és elemez, próbálva megoldást találni a gazdasági növekedést elősegítő módszerek feltárására. Védelem-növekedés, béke és békefenntartás, konfliktus, adóssági kérdések, védelmi kutatás és fejlesztés, fegyverkezési versenyek és fegyverzetellenőrzés, terrorizmus, alkalmazott közgazdaságtan, katonai termelési funkció, katonai logisztika, fegyverkereskedelem, védelmi kiadások. Láthatjuk, hogy rengeteg tényező tartozik a védelmi gazdaságtan kérdésköréhez, a lista pedig nem teljes, valamint a folyamatosan változó és új kihívásokkal tarkított világunkban állandóan bővülő is (Hartley, 2007).

Pont a változás miatt a közgazdaságtan ezen ága is létfontosságú és állandóan fejlődő. Viszont fontos tisztázni azt, hogy markáns különbség figyelhető meg a közgazdaságtan egyéb területével szemben, mint például a mikroökonómia, közpénz vagy nemzetközi kereskedelem esetében. A védelmi gazdaságtan kérdése erősen kötődik a tudományágon kívüli eseményekhez, jelentős külső forrásokból adódnak a vizsgált területek, mint például a Hidegháború vagy a 2001. szeptember 11-én végrehajtott terrortámadás. A közgazdaságtan létfontosságú hozzájárulást jelent a védelemhez, de nem képezi legmeghatározóbb szereplőjét a biztosításában, hiszen a védelem alapját a nemzetközi kapcsolatok és a politikatudomány képezik. Ennek értelmében a védelmi közgazdaságtan kérdései és problémái eleve adottak, nem belső fejlődés által jöttek létre, így nehezebb rájuk választ találni, mindazonáltal nélkülözhetetlen szerepet vállal a háború és béke dilemmájának áttekintésében, a gazdasági modellek és a kiszámított költséghaszon elemzésében, a versenyben résztvevő szereplők tanulmányozásában, s hosszan sorolhatnánk azon gazdasági tényezőket, amelyek elemzésén keresztül igyekszik a védelmet biztosítani a saját lehetőségeihez mérten (McGuire, 2007).

Dolgozatomban a védelmi közgazdaságtan egyik tényezőjére, a védelmi kiadások kérdéskörére szeretnék kitérni, valamint vizsgálni ennek alakulását az elmúlt években, s a gazdaságra gyakorolt hatását bemutatni a napjainkban jelentős hatással bíró események elemzésén keresztül.

3. A BIZTONSÁG ÁRA, AVAGY A VÉDELMI KIADÁSOK

A védelmi kiadások fogalma elég változó a nemzetközi szakirodalomban. A magyar szakirodalom elősorban ezt a kifejezést használja, amikor egy ország a lehetőségeihez mérten igyekszik növelni vagy éppen csökkenteni az általuk szükségesnek ítélt kiadásokat a védelem biztosításának érdekében (Balla, 2003). Mivel a biztonság védelme kulcsfontosságú, ezért, megteremtésére és megőrzésére különböző eszközök és módszerek használata kerül elrendelésre, melyek egy ország védelmi kiadásaira fordított összegéből kerülnek finanszírozásra. Minél nagyobb védelemre fordított összeggel rendelkezik egy ország, annál több és hatékonyabb technika megfizetésére, ezáltal alkalmazására lesz képes. A védelmi kiadások a védelem fenntartására használt eszközök és járművek ellátásából vagy más országokból történő behozatalából, ezek karbantartási költségeiből, a velük végzett tevékenységekre fordított kiadásokból, valamint a védelmi területen dolgozó alkalmazottakból állnak (Korkmaz, 2015). Mindazonáltal figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a felsoroltak csak abban az esetben jelentenek hatékony védelmi lehetőségeket, ha a ráfordított összeg

megfelelő módon kerül felhasználásra, ezzel alkalmas hadieszközök kifejlesztését valamint alkalmazását eredményezve. Példának okán szeretném megemlíteni az amerikai Lockheed Martin F-35 Lightning II. ötödik generációs, részben lopakodó képességgel rendelkező, vadászbombázó repülőgépét. A hadieszköz tekintetében olyan súlyos problémákat nevezhetünk meg, mint a pontos célzás nehézsége, a gépágyú félrehordása, de kiberbiztonsági szempontból sem lehet a légierő elégedett, hiszen a szoftver, mely a repülőgép üzemben tartásáért és logisztikai feladatainak ellátásáért felel szintén hagy kivetni valót maga után.²Ebben az esetben is látható, hogy a védelemre szánt összeg önmagában nem elegendő, megfelelő módon történő felhasználása esetén lehet csak elismerni, hogy az innováció sikeres.

Békeidőben a hadseregre költött kiadások alapvető funkciója, hogy elrettentésként szolgáljanak más országoknak, vagy az ellenséges feleknek az ország szuverenitásának fenyegetésétől. Ebből kifolyólag az államok biztonságukat fegyverkezés útján próbálják növelni, mely képes más államokban a fenyegetettség érzését kelteni, melyre ők is fegyverkezéssel reagálnak. Ez dilemmát eredményez, hiszen ha nem növelik ezen kiadásaikat, akkor biztonságukat veszélyeztetve érzik, ám ha növelik, akkor fegyveres konfliktusok kirobbanását idézhetik elő (Juhász , 2019).

3.1 Védelmi kiadások hatásai a gazdaságra

A védelmi kiadások gazdaságra gyakorolt hatása napjaink egyik legvitatottabb témáját képezi. A nemzetközi szakirodalmakban olvashatóak alapján sem született konszenzus azt illetően, hogy a védelmi kiadások a gazdaságra egyértelműen negatív vagy pozitív hatást gyakorolnak. A klasszikus gondolkodásmód szerint valószínűsíthető, hogy a katonai kiadások növekedése a gazdaság növekedését hátráltatja. Ez azzal magyarázható, hogy a magasabb szintű katonai kiadások a belföldi megtakarítás csökkenését, valamint alacsonyabb fogyasztást jelentenek, hiszen a védelmi kiadások emelése a kamatláb növekedéséhez vezet, a magánberuházások kiszorítását eredményezve (Korkmaz, 2015). Egyértelműen negatív hatásként említik a jövedelemeltolódást, melynek eredményeként a katonai ráfordítások emelkednek, míg a polgári hazai termékek csökkennek. Másrészt, a polgári magánszektorhoz képest a védelmi szektor hatékonyságának növekedése egy számottevően lassabb folyamat. Megemlítendő a befektetési hatás is, mely szerint a védelmi kiadások a civil szektor kiszorítását eredményezik. Más

² Nagy A. K. (2020): Még mindig kilométeres az F-35-ös hibalistája. Index.

Forrás: https://index.hu/techtud/2020/02/02/meg_mindig_kilometeres_az_f-35-os_hibalistaja/ Letöltés dátuma: 2021. március 30.

megközelítés szerint a katonai kiadások bár gyakorolnak negatív hatást a gazdaságra, a pozitív hatások képesek ezeket felülmúlni. Pozitív hatásként említhető meg, hogy a kiadások ösztönzően hatnak a katonai ipar fejlesztésére, kifejezetten a kevésbé fejlett országokban, hiszen a munkavállalók a képzés által a katonaság közreműködésével megfelelő készségekre tesznek szert. A védelmi szektor következtében nyújtott munkalehetőség a megfelelő képzésnek köszönhetően az egyenruhás állomány mellett a civilek által is emeli egy ország képzett munkaerő szintjét. Ez különösképpen jelentős az olyan fejlődő országokban, ahol az állampolgárok számára nem biztosított megfelelő műszaki képzés, így csak a védelmi szektor által nyújtott lehetőségnek köszönhetően kaphatnak megfelelő szakképzettséget, amellyel majd a visszavonulásuk után is hozzá tudnak járulni a gazdaság fellendítéséhez. Szintén hatásként nevezhetők meg az inflációs ingerek. A védelmi kiadások kontrollált inflációs szinthez tudnak vezetni, segítve a meglévő termelési kapacitás magasabb szinten történő kihasználását. Megemlítendő még az infrastruktúra javítása, mely révén közvetett módon hozzájárulhatnak a katonai kiadások egy állam gazdasági fellendüléséhez (Rahman & Siddiqui, 2019). Bizonyos fejlődő országok esetében megfigyelhetjük, hogy az infrastruktúra katonai célok elérése érdekében történő fejlesztése polgári felhasználásra is alkalmas, hiszen az utak, hidak, repülőterek, gátak, csatornák, vasútvonalok, egyéb mérnöki tevékenységek fejlesztése a gazdaság fellendüléséhez vezethet.

Szeretnék kiemelni pár szakembert, akik vizsgálták a negatív és pozitív hatásokat, valamint azt, hogy mit állapítottak meg ezen kutatások során, amit az alábbi táblázatban szemléltetek.

1. táblázat: A védelmi kiadások hatásaival kapcsolatos tanulmányok és eredményei

Aki vizsgálta	Amit vizsgált	Hatás
Benoit (1973, 1978)	A védelmi kiadások hatása a gazdasági növekedésre egy kevésbé fejlett országcsoporthoz.	pozitív
Weede (1983), Deger and Sen (1983), Deger (1986) és Yakovlev (2007)	A katonai kiadások pozitív hatása a gazdasági növekedésre a humántőke felhalmozása vagy a spin-off technológiák révén.	pozitív

Aki vizsgálta	Amit vizsgált	Hatás
Smith (1980); Cappelen (1984); Mintz és Huang (1990), Huang és Mintz (1991), és Ward és Davis (1992)	A megtakarítási ráta csökkenése, az egészségügy, az oktatás, az infrastruktúra fejlesztése és az adóterhek kivetése, különösen a szegény országokban.	negatív
Alexander (1990); Payne és Ross, (1992); DeRouen, (1994); Pieroni, (2009)	Nincs kapcsolat a két változó között, különösen akkor, ha a katonai kiadások alacsonyak.	nincs hatás

Forrás: Rahman & Siddiqui (2019) adatai által saját szerkesztés

Negatív vagy pozitív hatásoktól eltekintve, kijelenthetjük, hogy a védelmi kiadások egy ország költségvetésére nyomást gyakorolnak, ezzel akár külső adósság felé terelve azt, mely a szociális jólét veszélyeztetését okozza. Éppen ezért az országnak alapvetően törekednie kell a békés környezet megteremtésére, ezzel is biztosítva, hogy az erőforrásokat, más, a gazdaság fellendülését segítő kiadásokra fordítsa. Az államnak azon költségének pótlására, melyeket a katonai kiadásokra fordít nincs lehetősége magán megoldások útján pótolni. Adam Smith megállapítása alapján kijelenthetjük, hogy az állam a társadalom védelmét indokként felmutatva képes lehet arra, hogy ésszerű adókat vezessen be, annak érdekében, hogy a katonai kiadások az ország védelmének megőrzése céljából kötelezőek legyenek (Rahman & Siddiqui, 2019). A védelmi kiadások tulajdonképpen közjavak, ám az átlagfogyasztó igényében a piaci javaktól jóval messzebb állnak, hiszen nem tudja megfogalmazni, hogy a beszerzésre került áru, vagy éppen szolgáltatás mennyit ér a számára, így a védelemre fordított kiadások a fogyasztó számára nem értelmezhetők. Ezen kiadások, mint a közösség érdekében nyújtott szolgáltatás nem tekinthetők versengő fogyasztásnak, hiszen az ország szuverenitásának védelmén keresztül, maguk az egyének is részesülnek a kollektív védelemből, függetlenül anyagi vagy fizikai képességeiktől. A védelemre fordított kiadások mértékét a gazdaság teljesítőképességének bruttó hazai termék (GDP) arányában mérik (Jászay & Babos, 2009). Egy ország katonai kiadásait, más megfogalmazásban katonai teherként definiálhatjuk. Ez annak a relatív gazdasági tehernek a mértéke melyet a katonaság az országra terhel. A világ katonai terhe 2010 és 2019 között csökkenő tendenciát mutatott a 2015-ös és a 2019-es év kivételével

minden évben csökkent. 2019-ben átlagosan az amerikai kontinens országában volt a legalacsonyabb katonai teher, a GDP mindössze 1,4 százaléka. Európában, Ázsiában és Óceániában egyaránt 1,7 százalék volt. A legmagasabb 4,5 százalékos átlag a Közel-Kelet országában figyelhető meg, mint például Omán, Szaúd- Arábia, Izrael. Három országot viszont katonaság hiányában nem terhel semmiféle katonai teher: Costa Rica, Izland és Panama (Tian, et al., 2020).

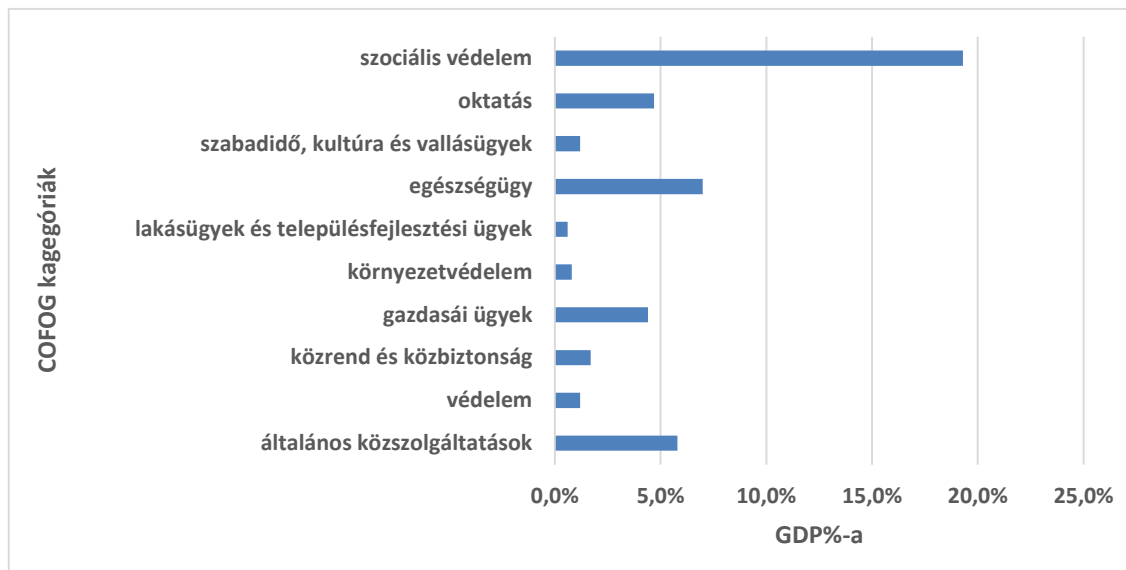
3.2 A védelmi kiadások alakulása számokban

A már korábban említettek fényében, nem meglepő, hogy az állandóan változó világunkban, ahol a fenyegetettség mértékét egyre súlyosabbnak érzékelik az országok, a védelmi kiadásokra fordított összeg rohamosan emelkedik.

A Stockholmi Nemzetközi Békeutató Intézet (Stockholm International Peace Research Institute- SIPRI) adatai szerint a világ védelmi kiadásai 2019-re rekordszintre emelkedtek, a 2018-as árfolyamon ez 1922 milliárd dollárt jelentett, 3,6 százalékkal emelkedve az előző évihez képest. Ez azt jelenti, hogy a globális nemzeti össztermék 2,2 százalékát fordították katonai célok elérésére. Viszonyításképpen, a legfejlettebb országok a GDP 8-10 százalékát költik egészségügyre (Csiki Varga & Felméry, 2020). A védelmi kiadások és az egészségügyre költött összeg összehasonlítása azért is lehet érdekes, mivel létezik egy úgynevezett *A kormányzati kiadások funkciók szerinti osztályozása* (COFOG), mely 10 főcsoportba besorolva tartalmazza a kormányzati szektor kiadásait. Ezek a csoportok sorrendben pedig a következők: 1. általános közszolgáltatások 2. védelem 3. közrend és közbiztonság 4. gazdasági ügyek 5. környezetvédelem 6. lakásügyek és településfejlesztési ügyek 7. egészségügy 8. szabadidő, kultúra és vallásügyek 9. oktatás 10. szociális védelem. Ezen kiadásokat a KSH oldala tüntette fel.

Európa országában a következőképpen alakultak ezen kiadások 2019-ben:

1. ábra: A 27 EU-s ország kiadásai összesen az adott főcsoportokban (2019, GDP%-a)

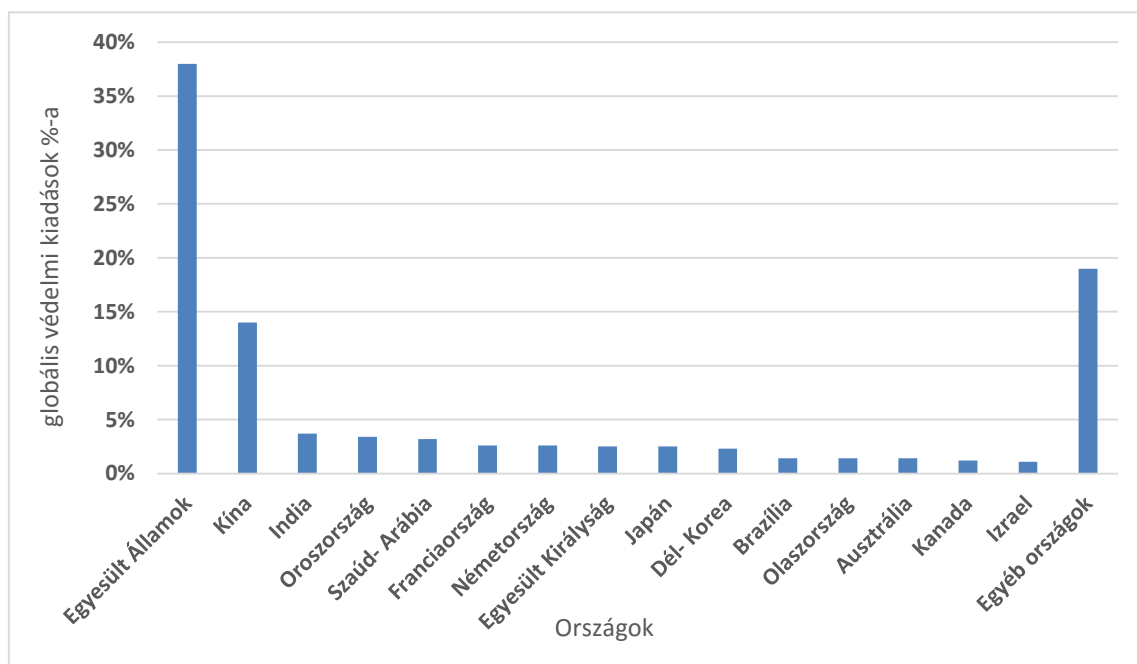
Forrás: Eurostat (2021) adatai alapján saját szerkesztés

Első hallásra a védelmi kiadások összege jelentős növekedésnek tűnhet, ám megvizsgálva az elmúlt 30 évet ez korántsem kiemelkedő érték. A kezdeti csökkenés után, mely a Szovjetunió felbomlásának volt köszönhető - mely következtében 30 százalékkal csökkentek a katonai kiadások - 1999 és 2011 között egy évtizedes növekedés következett be. Ez jelentős mértékben köszönhető az Egyesült Államok terrorizmus elleni háborújának és annak következményeinek, ám ez idő alatt az orosz kiadások megduplázódtak, míg a kínai védelmi költségvetés megnégyszereződött. A katonai kiadások 2006 és 2007 között érték el újra, majd pedig haladták is meg a hidegháború végének szintjét. A gazdasági válság okozta következmények, a késleltetett hatást megfigyelve nem közvetlen csapódtak le. Ennek a hatásnak köszönhetően a 2011 és 2014 közötti időszakban a globális válság hatására a védelmi kiadások 3 év alatt megközelítőleg 49 milliárd dollárral, azaz 2,8 százalékkal csökkentek. 2015-től pedig ismét rohamos növekedés figyelhető meg a kiadások terén a 2019-es évre új mindenkori csúcsot elérve. A 2020-as évtizedben pedig kérdés tárgyát képezi, hogy a koronavírus járvány okozta gazdasági hatások milyen mértékben és hogyan tudják megváltoztatni a védelmi kiadások alakulását (Csiki Varga & Felméry, 2020) (Tian, et al., 2020).

A védelmi kiadásokról elmondható, hogy igen koncentráltak. A 2019-es évben a legnagyobb költségvetéssel ugyanaz a 15 ország rendelkezett, mint az előző évben, csupán a rangsorban következett be változás. Ez az 15 ország együttes kiadásait tekintve 1553 milliárd dollárt költött 2019-ben, ezzel a globális katonai kiadások 81 százalékát téve ki. A 15 ország közül 3 ország esetében nem figyelhető meg jelentős növekedés, ők vagy csökkentettek, vagy pedig ugyanazon

a szinten maradtak, mint a korábbi években. Ez a három ország az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Olaszország. Kína messze a legnagyobb növekedést mutatta a 15 ország közül. A legkisebb katonai teherrel Japán rendelkezett, aki a GDP –je mindössze 0,9 százalékát fordította katonai kiadásokra. Ezzel szemben a GDP tekintetében legtöbb katonai teherrel rendelkező ország Szaúd-Arábia volt, aki 8 százalékot fordított védelmi kiadásokra. A 15 ország közül voltak, akiknek a katonai terhe magasabb volt, mint a globális katonai teher. Ezen országok közé tartozik Izrael, 5,3 százalékkal, Oroszország 3,9 százalékkal, az USA 3,4 százalékkal, Dél- Korea 2,7 százalékkal, valamint India 2,4 százalékkal. A listát nem meglepő módon az USA vezeti, akinek a teljes katonai kiadásait figyelembe véve megállapítható, hogy megközelítőleg annyit költött katonai kiadásokra 2019-ben, mint az őt követő 10 legtöbbet költő ország együttvéve, ezzel a globális katonai kiadások 38 százalékát uralva (Csiki Varga & Felméry, 2020).

2. ábra: 2019-ben a legnagyobb kiadásokkal rendelkező 15 ország katonai kiadásainak részesedése

Forrás: Tian, et al. (2020) adatai alapján saját szerkesztés

Amerikai kontinensen maradva Brazília esetében visszaesés figyelhető meg. Kétéves növekedés után 2019-ben 0,5 százalékos csökkenés következett be. Ez nem számít jelentős értéknek, esetükben nem is inkább a kiadások mértéke fontos, hanem az, hogy a kiadási osztályokban történtek jelentős változások. A személyi költségek a legnagyobb éves növekedést mutatták az elmúlt évtizedhez képest. Ez része annak a tervnek, melyet a katonai fizetések növelésére alkottak meg. Becslések alapján, az USA után következő legnagyobb

költekező nem más, mint Kína, aki 2019-ben 261 milliárd dollárt különített el a hadsereg számára, ez az érték pedig az átfogó katonai kiadások 14 százalékának felel meg. Kína esetében fontos megemlíteni, hogy katonai kiadásai 1994 óta folyamatos növekedést mutatnak, mely szoros egyezést mutat az ország gazdasági növekedésével is. 2010 és 2019 között a katonai terhe szinte változatlan, a GDP-jének mindössze 1,9 százaléka. Ami Oroszországot illet, 2019-ben a kelet-európai katonai kiadások 88 százalékát tették ki, amely 65,1 milliárd dollárt jelent. Az orosz kiadások az elmúlt évtizedekben jelentős növekedést mutattak. 2019-re 175 százalékkal magasabb számokat értek el, mint 2000-ben, így Oroszország kiadásai 4,5 százalékkal, katonai terhe pedig a GDP 3,7 százalékáról 3,9 százalékra változott. Elmondható az is, hogy Izrael esetében is megfigyelhető 2010 és 2019 között folyamatos növekedés a számok terén, 2019-re 30 százalékkal nőttek a kiadások 2010-hez képest. Irán kiadásait azért érdemes megfigyelni, mert egyike azon kevés országoknak, akik 2019-ben csökkentették kiadásait. 2019-ben 12,6 milliárd dollárt tettek ki a védelmi kiadásai, ez 15 százalékos csökkenésnek felel meg 2018-hoz képest. A kiadások csökkenése egybeesést mutat azzal, hogy az iráni gazdaságra negatív hatást gyakoroltak az Egyesült Államok által kivetett gazdasági szankciók, valamint egy folyamatosan romló kapcsolat figyelhető meg az ország és Szaúd-Arábia között (Tian, et al., 2020). Az atomalku egyoldalú felmondása Iránnal, valamint a szankciók bevezetése azt eredményezte, hogy Irán újratezdte az urándúsítást, így jelenleg többel rendelkezik, mint amennyivel a megállapodás szerint lehetséges.³

A legtöbbet költő 15 ország közül 6 ország az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) tagja: Egyesült Államok, Franciaország, Németország, az Egyesült Királyság, Olaszország és Kanada. Ők együtt 48 százalékát adták a globális katonai kiadásoknak, ami 929 milliárd dollárt jelent. Viszonyításképpen a NATO mind a 29 tagjának összes kiadása 1035 milliárd dollár volt 2019-ben (Tian, et al., 2020). A NATO esetében fontos megemlíteni, hogy 2014-ben a tagországok vállalták azt, hogy 2024-re a GDP 2 százalékára növelik védelmi kiadásait. Ennek köszönhetően nem meglepő, hogy a NATO országok az elmúlt években jelentős növekedést mutattak a katonai kiadások terén, hiszen ennek következményeképpen több országban is jelentős katonai fejlesztések kezdődtek. Magyarországon ennek következtében vette kezdetét 2017-ben a „Zrínyi 2026” nevezetű program, mely pont azt a célt szolgálja, hogy

³ Kassai Z. (2019): Amerika adta az atomot Irán kezébe- Mi történik a Perzsa-öbölben? 1. rész. Mérce. Forrás: <https://merce.hu/2019/08/02/amerika-adta-az-atomot-iran-kezebe/> Letöltés dátuma: 2021. április 3.

Magyarország teljesíteni tudja ezt a NATO kötelezettségét.⁴ Donald Trump, aki 2017 és 2021 között az Egyesült Államok 45. elnöke volt, többször is erőteljesen hangot adott annak, hogy a tagállamoknak kötelező teljesíteniük a 2 százalékos, s egyenesen követelte azt, hogy a szövetségesek azonnal hajtsák végre az emelést.⁵

Ezen számok bizonyítják a legjobban, hogy az elmúlt években a katonai kiadások rohamos emelkedést mutattak. Vita tárgyát képezi a szakemberek, de a témában nem jártas laikusok körében is, hogy szükséges-e, és ha igen, milyen mértékig lehet még fokozni ezeket a költségeket. Kontinensenként, országonként, de akár városonként is lehetne vizsgálni - a szakemberek vizsgálják is- de csupán elég a hírekből tájékozódunk, hogy láthassuk a különböző államok esetében milyen események, vagy befolyásoló tényezők játszanak szerepet a védelmi kiadások ilyen szintű emelésében. Az Irán és Egyesült Államok között zajló konfliktus, a török-kurd háború, Katar pár éve történő blokád alá helyezése, az országok közti fenyegető kijelentések, a migráció, a terrortámadások nem csak Európa, de világszerte mind mind jelentős okot képez arra, hogy az országok növeljék kiadásait a védelem nevében. Ezáltal is megállapítható, hogy minden ilyen tényező a dolgotom elején is körbejárt biztonság kérdésköréhez kapcsolható. Amíg egy ország fenyegetve érzi magát, mindent el fog követni annak érdekében, hogy biztonságának megőrzését garantálja, a számokat megfigyelve, akár minden áron. Vitathatatlan viszont eltekintve minden más kérdéstől, (szükséges-e, meddig „illik” emelni a kiadásokat, ez inkább segíti vagy rontja a béke fenntartásának lehetőségét) hogy a védelmi kiadások emelése a gazdaságra hatást gyakorol, különböző csatornákon keresztül befolyásolja azt.

3.3 A védelmi kiadások egy fontos eleme - a fegyverkereskedelem

A védelmi kiadások tekintetében kulcsfontosságú szereppel bír, a gazdaságra nézve is a fegyverkereskedelem. Ebben az esetben fegyver alatt elsősorban azokat a lőfegyvereket értjük, amik a különböző hadseregekben használatosak, például gépkarabélyok és géppuskák. Az, hogy egy ország védelmi kiadásai mekkora mértékűek, képes meghatározni azt is, hogy a nemzetközi fegyverkereskedelemben milyen helyet foglal el. A katonai kiadások terén

⁴ Magyar Nemzet, (2020): A NATO-tagállamok harmada teljesíti haderőfejlesztési vállalását. Magyar Nemzet. Forrás: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/a-nato-tagallamok-harmada-teljesiti-haderofejlesztesi-vallalasi-8195297/> Letöltés dátuma: 2021. április 8.

⁵ Kitekintő, (2019): Az európai országoknak nagyon sokba kerülne a 2 százalékos NATO-cél elérése. Kitekintő. Forrás: <https://kitekinto.hu/2019/02/15/gazdasag/az-europai-oroszagoknak-nagyon-sokba-kerulne-a-2-szazalekos-nato-cel-elerese/168859/> Letöltés dátuma: 2021. március 2.

legtöbbet költő országok szintén a fegyverkereskedelemben legmagasabb szinten lévő államok (Yakovlev, 2007).

A fegyverkereskedelem számottevő módon képes befolyásolni a gazdasági növekedést. Ha megnézzük a technológiájukat tekintve fejlett nemzeteket, megfigyelhetjük, hogy uralják a piacot. Ebből kifolyólag azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fegyverexport a fegyvert exportáló országok magas szintű gazdasági fejlettségét tükrözi, mivel ezen nemzetek nagyobb technológiai externáliákat tapasztalhatnak a fegyverek exportálásának következtében. Viszont a gazdaságot jelentősebb mértékben képes befolyásolni, hogy ezek az országok nem csak exportálnak, de importálnak is. Fegyverimport esetén egy részét a katonai kiadásokra szánt költségnek el kell különíteni a vásárlások kifizetésére. Mivel ezek a kifizetések sokszor nem olcsók, mindazonáltal nem szeretnék és nem is lenne szerencsés más területek (például egészségügy) kárára összegeket elvonni, így külső hitelfelvételhez folyamodnak a finanszírozás érdekében (Yakovlev, 2007).

Az import következtében felvett hitel nem feltétlen jelent lassabb gazdasági növekedést hiszen, ha a termelési kapacitás növelésére használják fel, úgy a hitelnek a felvétele akár a fejlődés elősegítését idézheti elő. Mindazonáltal, ezen hitelek felvétele inkább a fegyverimport kifizetését, nem pedig az önfenntartó növekedéshez szükséges beruházást szolgálják, így a növekedésre gyakorolt hatás ebben az esetben negatív. A fegyverek behozatala a katonai kiadásokra is negatív hatást gyakorol. Ha egy ország fegyvereket akar finanszírozni melyet külföldi hitel igénybevételével tesz meg, akkor növeli a külső adósságot, ami bekerül az államháztartásba és tulajdonképpen arra költik amire szeretnék. Amennyiben katonai célokra fordítják úgy a kiadások növekedését vonja maga után. A fegyverkereskedelem gazdaságra gyakorolt pozitív hatása abban figyelhető meg, hogy az importáló ország az új fegyverek behozatalával új technológiák elsajátítására tesz szert, valamint új csúcstechnológiai fegyverrendszerek működtetéséhez szükséges személyzetet tud képezni, mind a védelmi mind a civil szektorban (Yakovlev, 2007). Mégis, minden pozitív hatás ellenére, mely az importnak köszönhető, az államok inkább a belföldi fegyvergyártást részesítik előnyben, ami könnyen magyarázható azzal, hogy egy ország sem szeretné, ha védelmi képességeik más, esetlegesen potenciális ellenfelüktől függenének. Ebben az esetben fontos szerepet játszik a know-how elv. Akinél a tudás és a tapasztalat van, olyan védett információk birtoklója, melynek köszönhetően képes kifejleszteni a szükséges fegyvereket, ami nem csak az előállítás, de a kereskedelem

szempontjából is monopolhelyzetet teremt számára. ⁶Előnyt élvez az az ország, aki egyedüli birtokosa a hatékony fegyverek előállítását biztosító információknak, és hátrányt szenved el az az állam, aki ellenségeire támaszkodva fegyvert vásárol, saját ütőkártyáit feltárva. A más országtól való függőség képes az importáló ország veszélybe kerülését okozni, nem csak védelemi, de gazdasági szempontból is. Védelmi szempontból kiszolgáltatott helyzetbe kerülne az ország, valamint a fegyverek behozatalára támaszkodni gazdaságilag pazarló (Yakovlev, 2007).

A következő adatok megfigyelve könnyen megállapítható, hogy a fegyverek importja egyre inkább elterjedt, és az elmúlt években még inkább versenyképesebbé vált. A SIPRI 2020 márciusában kiadott adatai szerint a nemzetközi fegyverkereskedelem 2015 és 2019 között 5,5 százalékkal volt magasabb, mint 2010 és 2014 között, a 2005 és 2009 között mért adatoknál pedig 20 százalékkal. Az országok a fegyverkereskedelem terén két csoportra oszthatók. Az exportörök és az importörök. A SIPRI által 68 ország került a fegyverek exportőrei közé a 2015 és 2019 közötti időszakban. Nem meglepő módon az 5 legnagyobb fegyverellátó ország az USA, Oroszország, Franciaország, Németország és Kína. Ők a fegyverkivitel 76 százalékát adták. A legnagyobb növekedés Franciaországban figyelhető meg, de az amerikai, német és kínai fegyverkivitel is növekedett, az orosz export pedig csökkent. Észak- Amerika és Európa államai a fegyverkivitel 87 százalékát tették ki. Az exportörök tekintetében szeretnék az Egyesült Államokra jobban kitérni, annak következtében, hogy 2015 és 2019 között a legjelentősebb fegyverexportőrnek számított, mind egy 96 állam számára szállított jelentős mennyiségű fegyvereket. Ennek következtében a teljes globális fegyverexportból a részesedése 36 százalékra nőtt. Az USA teljes fegyverkivitelének 51 százalékát tette ki a Közel- Kelet, ahol leginkább Szaúd-Arábia részesedett a legnagyobb mértékben a kivitelből, 25 százalékkal. Ázsia és Óceánia az összes Amerikai fegyverkivitel 30 százalékát tette ki. Ázsiába való export az évek során csökkent, viszont ezt ellensúlyozta, a fegyverexport növekedése Ausztráliával, amely esetében az export 41 százalékkal emelkedett, ezzel Szaúd-Arábia után a második legnagyobb importőrévé válva az Egyesült Államoknak. Az Európába irányuló kivitel, az export 13 százalékát tette ki, ez a korábbi évekhez képest növekedést jelent, 45 százalékkal (Wezeman, et al., 2020). Az, hogy az Egyesült Államok ilyen szintű exportra képes, nem meglepő annak fényében, hogy 2019-ben az öt legnagyobb fegyveripari vállalat az USA-ban rendelkezett székhellyel (Lockheed Martin, Boeing, Nortrop Grumman, Raytheon, General

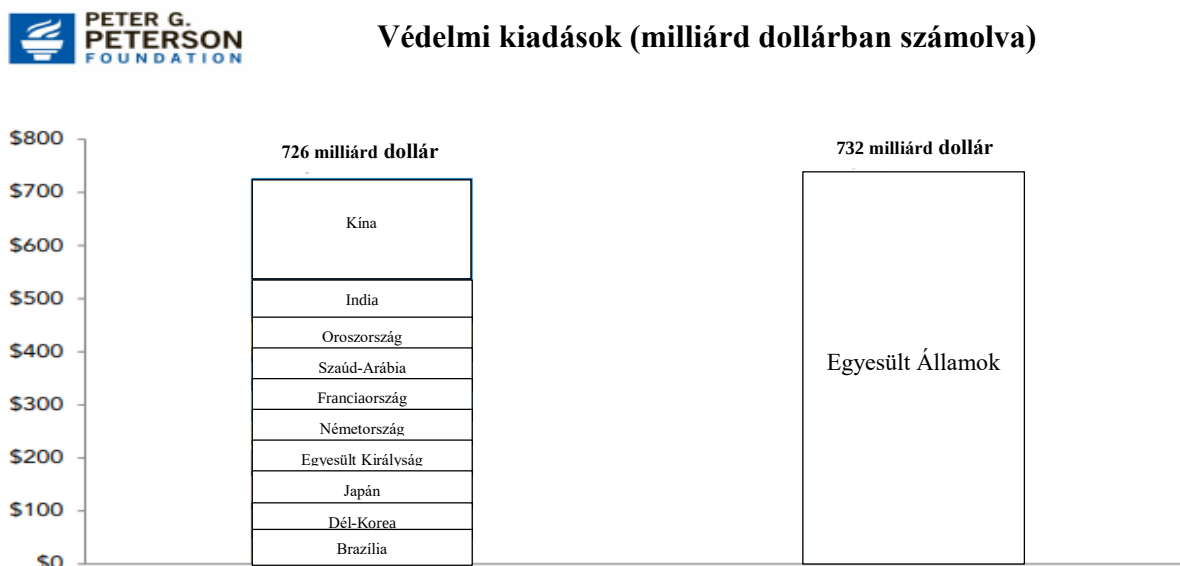
⁶ Szabó G. (2017): Mit értünk Know-How alatt?. Kocsis és Szabó Ügyvédi Iroda.

Forrás: <https://kocsisszabougyved.hu/mit-ertunk-know-alatt/> Letöltés dátuma: 2021. március 14.

Dynamics). Az öt ipar 166 milliárd dolláros éves fegyvereladást regisztrált. A top 25 listában 2019-ben összesen 12 amerikai vállalat kapott helyet, ami 25 ország fegyvereladásának 61 százalékát teszi ki (SIPRI, 2020).

4. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KIADÁSAI

3. ábra: Az Egyesült Államok kiadásainak összehasonlítása más országokéval

Forrás: Peter G. Peterson, (2020)

A legnagyobb katonai kiadásokkal rendelkező országok listáját már hosszú évek óta az Egyesült Államok vezeti, a globális katonai kiadások legmeghatározóbb szereplőjeként. Ez leginkább abban mutatkozik meg, hogy az USA évek óta annyit költ, mint az öt követő körülbelül 10-15 ország együttléve. A nagyhatalom védelmi költségvetésének változásában megfigyelhetjük, hogy jelentősen együtt mozog a globális kiadásokkal, 1989 és 2019 között a globális katonai kiadása 37 és 48 százalékát az USA tette ki (Csiki Varga & Felméry, 2020).

Az Egyesült Államoknak 2019-re 5.3 százalékkal sikerült megemelniük a katonai kiadásait a 2018-as évhez képest. 2010 és 2017 között folyamatos visszaesés volt megfigyelhető, mely számokban 22 százalékos csökkenést jelentett az elmúlt 7 év során. Ezt figyelembe véve az elmúlt két év növekvő költségvetése újra felszálló pályára állította az ország védelmi kiadásait. A kiadások növekedése a katonai személyzet toborzása, valamint a hagyományos és nukleáris fegyverek készleteinek folyamatos korszerűsítése miatt következett be. Ám még így sem mondható el, hogy sikerült volna elérni a 2010-es csúcst, amikor is az USA katonai terhe a

GDP 4.9 százaléka volt, hiszen 2019-ben még mindig 15 százalékkal mutattak kevesebbet a számok (Tian, et al., 2020).

A központi költségvetésben második legnagyobb tételként a védelmi kiadások helyezkednek el. A katonai célokra fordított összeg tekintetében négy elkülöníthető összetevőt figyelhetünk meg. Első az Amerikai Védelmi Minisztérium 636 milliárd dolláros alapköltségvetése. A Minisztérium minden évben ezzel az alapköltségvetéssel indít, ám ez az alap nem fedi le az összes felmerülő védelmi kiadást, csak a mindennapi katonai műveletek finanszírozását szolgálja. Ezért második komponensként jelenik meg a tengeren túli esetleges terrorcselekmények elleni hadműveletekre fordított 69 milliárd dollár. Meglepő módon a minisztérium alapköltségvetésének részét nem képezi a háborúra fordított költség, hanem a külön erre a célra létrehozott „Overseas Contingency Operations” alá eső ráfordításokból kerülnek ezek a hadműveletek finanszírozásra. Ez a két összeg adja a Minisztérium több mint, 700 milliárd dolláros költségvetését. Harmadik elemként az ország védelmére további szervezeteket említhetünk, melyek költségei 228 milliárd dollárt fednek le. Ez magába foglalja az Egyesült Államok Veteránügyi Minisztériumának kiadásait, ami 105 milliárd dollár, valamint a Belbiztonsági Minisztérium ráfordításait, mely 50 milliárd dollárt jelent. További kiadások közé sorolhatók az USA Külügyminisztériumának 44 milliárd dolláros, az Energiahivatalon belül elhelyezkedő Nemzeti Nukleáris Biztonsági Hivatal 20 milliárd dolláros, valamint az Igazságügyi Minisztérium keretein belül helyet foglaló FBI és Kiberbiztonsággal foglalkozó osztály 9,8 milliárd dolláros kiadásai.⁷

Meglepő lehet, hogy a háborúra fordított költség miért nem képezi részét a Minisztérium alapköltségvetésének, figyelembe véve azt, hogy az USA 2001 óta kifejezetten nagy összegeket „áldoz” a terrortámadások megfékezésére, valamint a tengeren túli hadműveletek kivitelezésére, akár Irakban vagy Afganisztánban. Az említett két országból is láthatjuk, hogy a tengeren túl elsősorban ezen régióra értendő, de a költség fedez minden más tengeren túli országban történő műveletet is, ahol amerikai haderő állomásozik. Az OCO költségvetés lényege, hogy ezen műveletek finanszírozását nem az alapköltségvetésből tervezték végrehajtani, hivatkozva a műveletek várható rövid időtartamára. Annak fényében, hogy azok a műveletek is - amelyek időtartamát nem tervezték hosszú időre - folytatódtak, így a tartós műveletek finanszírozása, az alapköltségvetésből az OCO költségvetésbe került. Viszont a

⁷ Amadeo, K., (2020): US Military Budget, Its Components, Challenges, and Growth. The Balance. Forrás: <https://www.thebalance.com/u-s-military-budget-components-challenges-growth-3306320>
Letöltés dátuma: 2021. február 20.

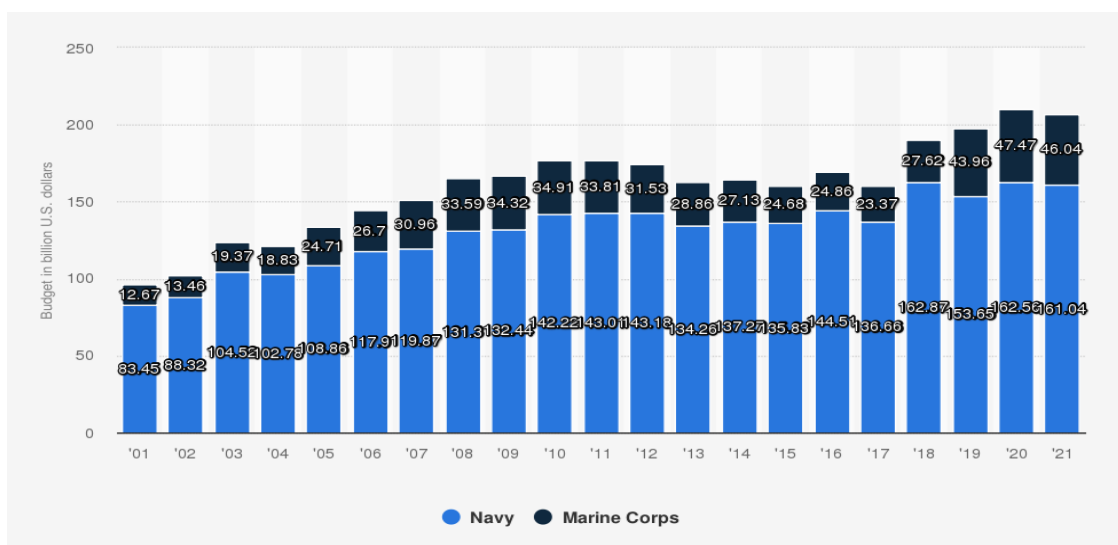
védelmi kiadásokra ez az elkülönítés bizonyos szinten negatívan hat. Ha 2001 után nem ezt az új fajta módszert alkalmazzák, hanem a háborúk ugyanúgy kerültek volna finanszírozásra, mint a korábbi konfliktusok, akkor a Védelmi Minisztérium, látva a műveletek kiszámíthatóságát, az alapköltségvetését annak megfelelően módosította volna, hogy ezen műveletek is ezen költségvetésből kerülhessenek finanszírozásra. Azt a költségvetést, amely pedig részét nem képezi az alapnak (ez jelenleg az OCO költségvetés) elsősorban természeti katasztrófák és más előre nem látható vészhelyzetekre adott reakciók finanszírozására fordították volna. Ez azért lett volna célravezető - tekintve, hogy 1950 és 2001 között a Minisztérium költségvetése 1985-ben tetőzött - hiszen ezt a csúcshozzájárulást képes lett volna a Minisztérium 2006 óta minden évben meghaladni, ha az OCO költségvetés is az alapköltségvetés részét képezte volna (CBO, 2018).

4.1 A haditengerészet kiadásai

A világ óceánjain tanúsított dominanciája az Egyesült Államok haditengerészetét meghatározó külpolitikai eszközzé, valamint a globális kereskedelem nélkülözhetetlen szereplőjévé tette. A haditengerészet ütőképessége abban rejlik, hogy képes olyan dolgokat megtenni melyekre szárazföldi erők képtelenek abból kifolyólag, hogy a föld kétharmadát víz borítja. Egy erősen felfegyverzett hadihajó napok alatt képes több ezer mérföld megtételére sok esetben akár minimális figyelemfelhívás mellett, mindazonáltal rendkívüli hozzáféréssel rendelkezik létfontosságú vízi utak felett, melyek a gazdaság szempontjából is kulcsfontosságúak. Nem utolsó szempont viszont az sem, hogy egy felfegyverzett hajó, mely felügyeletet gyakorol valamely út felett elrettentő funkcióval is bír, mely fizikai védelemként képes megvalósulni, ezáltal csökkentve egy esetleges jogtalan támadás vagy szabotázs lehetőségét, ennek megtervezését, vagy konkrét végrehajtását az ellenfél részéről.⁸ A Statista adatbázisát megvizsgálva láthatjuk, hogy ezen haderőnem kiadásai az elmúlt 20 évben szinte stagnáltak, nem figyelhető meg kiugró érték.

⁸ Masters, J., (2019): Sea Power: The U.S. Navy and Foreign Policy. Council on Foreign Relations. Forrás: https://www.cfr.org/background/sea-power-us-navy-and-foreign-policy?fbclid=IwAR35AlcZ3lC-6KGGGeopYP5AHDQu6DTVSIm7nQI_v9PsZIHGVFFTLgs2qRHw Letöltés dátuma: 2021. április 10.

4. ábra: Az USA haditengerészetének kiadásai 2001 és 2021 között

Forrás: Statista, (2021)

A Department of Navy által minden évben kiadott évkönyvekből és beszámolókból valamint egyéb költségvetési adatokból tájékozódva szeretném bemutatni, hogyan alakultak az Egyesült Államok haditengerészetének kiadásai az elmúlt években, elsősorban a 2019-es évre kitérve, abból kifolyólag, hogy dolgozatom folyamán elsődlegesen ezen év védelmi kiadásait és meghatározó eseményeit veszem alapul.

A haditengerészet költségvetése is egy alapköltségvetésből és egy OCO költségvetésből áll össze. Ez 2019-ben 196.1 milliárd dollárt jelentett, amelyből 187.9 milliárd az alapköltségvetés, míg 8.2 milliárd az OCO költségvetés részét képezte. Ez az összeg 5 terület között oszlott el, még pedig a következőképpen: üzemeltetés és karbantartásra 62.9 milliárd dollárt, a katonai személyzet különböző kiadásaira 49.8 milliárd dollárt, infrastruktúrára 3.3 milliárd dollárt, kutatásra és fejlesztésre 18.7 milliárd dollárt, míg beszerzésre 61.4 milliárd dollárt költöttek (Department of the Navy, 2020)

Ebben az évben kifejezetten fontos volt a hajóépítési terv, melynek tervezetét a Védelmi Minisztérium úgy dolgozta ki, hogy végrehajtására 2048-ig kerüljön sor. Ez a következő harminc évben, évi 28.9 milliárd dolláros emelést jelent, ezzel elérve a kitűzött célt, mely 1980 óta a legnagyobb haditengerészeti fejlődést jelentené. Az elkövetkezendő 30 évben 301 hajót vásárolnának - repülőgép hordozókat, tengeralattjárókat, csatacirkálók, fregattokat, korvetteket - így teljesítve azt a célt, hogy 355 hajó állandó jelleggel rendelkezésre álljon,

figyelembe véve azt a tényt, hogy az évek alatt bizonyos számú hajó nyugdíjazására kerülne sor. Ennek a harminc éves tervnek a tényleges kivitelezése a haditengerészet becslései szerint 631 milliárd dollárt jelentene, viszont a Congressional Budget Office saját becslései és számításai szerint ezek az új hajók 808 milliárd dollárt követelnének. A két becslés azért tér el, mert néhány már használatban lévő hajó tervezéséből és képességéből ítélve máshogy alakult a kiadások számítása, valamint erősen eltérő lehet a 10 illetve 20 év múlva épülő hajók gyártásának munka- és anyagköltsége, ezen tényezők gyors változása miatt. A hajógyártás és a gazdaság terén egyaránt, a haditengerészet számolásai nem infláció-korrigált kiadásokat mutatnak. A haditengerészet éves költségei hajógyártás terén 80 százalékkal többre kerülnének az elmúlt 30 évhez képest, hiszen ha ugyanannyi pénzt fordítanának a hajóépítésre, mint ezen évtizedek alatt, akkor a terv kivitelezhetetlen lenne (CBO, 2018).

Ezen számokat látva érthető, hogy a 2020-as és 2021-es évben miért következett be emelés a védelmi kiadások terén, tekintve, hogy a hajógyártás csak egy szelete a kiadásoknak.

2020-ban a haderőnem kiadásai 205.2 milliárd dollárt tettek ki, valamint ehhez hozzáadódott 4.8 milliárd, melyet katasztrófa utáni helyreállításra használtak fel, ebből 199.0 milliárd az alapköltségvetés, míg az OCO költségvetés 11.0 milliárd dollárt tett ki. Összehasonlításképpen, a kért összeg 205.6 milliárd dollár volt, mely 160.8 milliárd és 44.7 milliárd dollár arányban oszlott volna el az alap és OCO költségvetés között. Az 5 fő terület közül egyedül a beszerzések terén nem figyelhető meg növekedés, míg 2019-ben a hajók beszerzésére 24,2 milliárd dollárt szántak, addig 2020-ban 0,2 milliárd dollárral kevesebbet, 24 milliárd dollárt. A 2021-es év előirányzatát megnézve nem figyelhető meg kiugró érték, a számokat megfigyelve inkább az állapítható meg, hogy szeretnék folytatni, de legalább szinten tartani az elmúlt két év kiadásait. Az igényelt összeg 207,1 milliárd dollár, melyből 194.1 milliárd dollárt fordítanának az alapköltségvetésre és 13 milliárd dollárt az OCO kiadásokra (Department of the Navy, 2021).

5. A HADITENGERÉSZET ÉS A GAZDASÁG KAPCSOLATA

5.1 A tengeri kereskedelem fontossága és kihívásai

A 20. század második felétől, elsősorban a konténerhajózás megjelenése óta a világkereskedelem megközelítőleg 80-90 százaléka vízen zajlik. Ennek többek között az is befolyásoló tényezője, hogy a hatalmas mennyiségű szállítmányok sokszor beláthatatlan távolságokra való eljuttatása megköveteli ezt a legköltséghatékonyabb szállítási módszert. A modern hajók bevezetésével a szállítás kockázatmentesebbé és hatékonyabbá vált, a szállítási

technológia fejlődése pedig széleskörű lehetőségek körét eredményezte. A világ nagy országai a tengeri kereskedelemre támaszkodnak, hiszen azon országok, akik felügyelettel bírnak egyes vízi utak felett a tengeri szállítás előnyét élvezhetik. A tengeri kereskedelem képes hozzájárulni a megfelelő nemzetközi kapcsolatok létrehozásához, hiszen sok ország érdekelt abban, hogy a forgalmas útvonalakhoz kapcsolódva a régió középpontjába kerüljenek. Az ilyen kapcsolatokra példaként említeném, hogy a tengerparttal nem rendelkező országok kapcsolatok kialakításába kezdenek szomszédjaikkal, ezzel lehetőséget nyerve a tengeri útvonalak használatára, az országok között létrejövő üzletből pedig mind a két fél profitál, hiszen a tengeri kereskedelem, nem csak kereskedelmi szempontból, de számos más aspektusból megközelítve is hatással van egy állam gazdaságára. Számottevő iparág kapcsolódik a tengeri szállításához, elsődlegesen a tengeri hajózási ipar.⁹

Viszont a tengeri kereskedelmet illetően merülnek fel nehézségek. Elsőként a Jeges tenger hajózhatósága vet fel kérdéseket. Jelenleg az északi útvonalon három lehetőség nyílik az áruk szállítására: az Észak-nyugati átjáró, az Észak-keleti átjáró, valamint a Transzpoláris útvonal. Az Északi sarkvidék régiója már csak, azért is fontos az emberiség szempontjából, mert Európa és Ázsia között a jövő nagy útvonalának ígérkezik, nem beszélve arról, hogy a Dél-Korea-Japán - Kína gazdasági övezet és Nyugat-Európa tengeri kereskedelme a Malakkai és Szuézi szorosokon keresztül zajlik, mindegy 20-23 ezer kilométer hosszan, meglehetősen hosszú kerülő útján azt figyelembe véve, hogy a Jeges tengeren keresztül ez csupán 14 ezer kilométert jelentene.¹⁰ A Jeges tenger által szolgáltatott vízi útvonalak lehetősége annyira fontos politikai, gazdasági és katonai szempontból, hogy az Egyesült Államok egy külön stratégiát fejlesztett ki ezzel kapcsolatban haditengerészete számára. A stratégia alapját az képezi, hogy az USA haditengerészete megvédje, valamint biztosítsa a befolyását a Sarkvidéken. A stratégia magába foglalja mindazon kihívások leküzdését, amik a terület földrajzi adottságai miatt nehézséget okoznak, az egész sarkvidéki területen. Ilyen például az egyedi környezet, köszönhetően a jéghegyeknek, a tengeri áramlatoknak, valamint az előre nehezen megállapítható időjárásnak. Az Egyesült Államok ebben a misszió végrehajtásában kitér arra a fontos tényre, hogy nemzetközi partnerekkel és a többi országgal együttműködve, valamint egymást segítve szeretnék a terület lehetőségeit feltárni, valamint kihasználni. Nem tartják indokoltnak, hogy

⁹ Founders Guide, (2019): What Is the Importance of Maritime Transport?. Founder's Guide. Forrás: <https://foundersguide.com/importance-of-maritime-transport/> Letöltés dátuma: 2021. április 18.

¹⁰ Fabius Q, (2019): A jövő célterülete és új világ útvonala: a Jeges-tenger [15.]. Fabius Blog. Forrás: https://fabius.blog.hu/2019/06/28/a_jovo_celterulete_es_utvonala_a_jeges-tenger Letöltés dátuma: 2021. március 8.

bármiféle konfliktus helyzetbe kerüljenek a Sarkvidéken más államokkal, hiszen a Jeges tenger hajózhatósága közös érdek, tekintve, hogy a világ gazdaságát képes érinteni a jövőben, viszont fenyegetettség esetén nem zárkozik el saját maga és a szövetségesei megvédéstől (Chief Of Naval Operations, 2018). Ez a kijelentés kifejezetten nagy jelentőséggel bír, figyelembe véve azt, hogy további két nagyhatalom is érdekelt a területet illetően. Oroszország és Kína is jelentős szerepet tölt be ezen utak ellenőrzésében és fejlesztésében. Oroszország elsősorban a Sarkvidék olvadása során elérhető természeti erőforrások révén jutna gazdasági lehetőséghez. Ami Kínát illeti, kereskedelmét igyekszik az északi-sarkvidéki útvonalakra irányítani annak érdekében, hogy a Malakka-szorostól el tudjon távolodni, hiszen itt az Egyesült Államok haditengerészetének jelenléte érzékelhető. Az ország erősen figyeli a sarkvidéki utak hajózhatóságát, mivel ez lehetővé tenné számára, hogy elkerülje az Oroszország által ellenőrzött útvonalakat. A Jeges tenger olyan útvonalakat lenne képes biztosítani, amik által pénz és idő takarítható meg, ám hajózásuk továbbra is kockázatos. A kiadások egy ideig mindenképpen magasabbak lennének, hiszen a tengeri jég megtörésére alkalmas hajók drágább ár kategóriában mozognak, valamint biztosítási költségük is nagyobb. Igaz, a használatuk iránti igény megköveteli, hogy az országok feltárják a hajózhatóság lehetőségeit, viszont becslések szerint a globális hajózás csak kis százalékát lehetne ezekre az útvonalakra terelni rövidtávon, tekintve, hogy több évtized múlva is jégtörő hajókra lesz szükség a hajózhatósághoz.¹¹

Fontos kihívást jelent a Guineai-öböl változatos régiója, amely megközelítőleg 6000 kilométernyi tengerpartot fed le. Afrika közép és déli részére szállít kőolajat, gázt, valamint más árukat is, ezzel fontos szállítási zónát képezve. Egy átlagos napon körülbelül 1500 halászhajó, teherhajó és tartályhajó közlekedik a vízen, viszont ezt a jelentős zónát kalózkodás, illegális halászat, emberkereskedelem fenyegeti, ezzel az egész régió gazdasági fejlődését veszélyeztetve. A Nemzetközi Tengerészeti Hivatal adatai szerint a 2020-as évben az öbölben 84 támadást hajtottak végre és 135 tengerészt raboltak el váltságdíj fejében. Éppen ezért, az Európai Unió létrehozott egy stratégiai cselekvési tervet, mely ezen kihívásokra hivatott választ találni. Az Unió elkötelezett a tengerészeti biztonság javítása iránt, és aktív hozzájárulást mutat a part menti államok kapacitásának fejlesztésében. Jogi keretre, operatív szabályokra, információcserére, valamint kapacitásépítésre összpontosító projekteket próbál létrehozni és végrehajtani. Ezen projektek közé tartozik a *Kritikus tengeri útvonalak nyomon követési, támogatási és értékelési mechanizmusa* egy 2 millió eurós projekt, amely célja a Guineai-

¹¹ Lepczyk A. & Durkin A. (2018): Tradevistas. Forrás: <https://tradevistas.org/breakthrough-arctic-trade-routes/>
Letöltés dátuma: 2021. április 24.

öbölben és az Indiai- óceánban található kritikus tengeri útvonalak pontos feltérképezése, megértése, megértésükön keresztül pedig védelmük biztosítása. Másik jelentős projekt *A büntetőjogi nyomozás és a büntető igazságszolgáltatási együttműködés megerősítése a kábítószer-kereskedelem útvonalain*, mely egy 12 millió eurós projekt, azt a célt szolgálva, hogy növelje a kábítószer-kereskedelem elleni harcot a régiók együttműködésének erősítésével (EEAS Press Team, 2021).

Szintén kihívást jelent, hogy régebb óta zajlik a kőolaj- és földgázkészletek felkutatása, valamint kitermelése nem csak szárazföldi, de mélyebb tengervízi és a partoktól messzebb eső területeken is. E tekintetben kulcsfontosságú annak tisztázása, hogy meddig terjed egy állam felségterülete, valamint az egyetlen államhoz sem tartozó területek esetében, hogyan kerülhető el a nemzetközi konfliktus helyzet a készletek igényléséből fakadóan. Ilyen vitás helyzet alakult ki az Egyesült Királyság és Argentína között egy területi vita által, melynek alapját az képezte, hogy a brit tengerentúli területnek számító Falkland-szigeteket Argentínának nem sikerült elfoglalni, figyelembe véve azt, hogy elismerésre került az ország jogosultsága 350 tengeri mérföldig a kontinentális talapzat erőforrásaira. Ennek értelmében a dél- amerikai állam nem tartja jogosnak, hogy a térségben a tengeri olaj kitermelése a britek által zajlik. A nyersolaj és olajszármazékok kinyerésén túl fontos jelentőséggel bír ezek szállítása. Ennek kifejezetten környezetbiztonsági vetületei vannak, hiszen a hajók esetleges balesetei következtében kiömlő olaj súlyos környezeti károkat tud okozni, melyek megelőzésére, valamint bekövetkezésük utáni kárenyhítésre különböző nemzetközi megállapodások vannak érvényben (Faragó, 2018).

Fontos megemlíteni még a szállítás terén, hogy bizonyos országok közötti konfliktusos helyzet, nehezíti, vagy éppen gátolja az olaj időben és megfelelő úton történő eljuttatását a különböző államokba, ezzel hatást gyakorolva a világ gazdaságára. E téren jelentős szereppel bír az Egyesült Államok és Irán közötti konfliktus mely gazdaságra gyakorolt hatásaira a későbbiekben szeretnék részletesen kitérni.

Nem feltétlen kihívás, de a tengeri kereskedelemhez erősen kapcsolódó és megemlítendő aspektus, a „Blue Economy”, magyarul az „Óceánok gazdasága” vagy esetleg „Kék gazdaság”. Ez a fogalom nem régiben jött létre az ENSZ egyik fenntartható fejlődésről szóló konferenciáján, mely létrejötté is bizonyítja, hogy napjainkban mekkora jelentőséggel bír a tengeri kereskedelem. A fogalom központjában a társadalmi-gazdasági fejlődés és a környezet pusztulásának elkülönítése áll, vagyis a környezet védelmének megteremtése a gazdasági és kereskedelmi tevékenységekkel szemben, hiszen fenntartható Óceángazdaság csak akkor

alakul ki, ha az óceán ökoszisztémái egyensúlyban vannak a gazdasági tevékenységekkel. Ilyen tevékenységnek felel meg a bányászat, ami mára az óceánok esetében is elterjedt tevékenységgé vált a kialakult iparágaknak köszönhetően, magukba foglalva többek között az olajkutatót is. Megemlítendő még az erőforrások kereskedelme, melyhez szorosan kapcsolódik szállításuk, a kereskedelmi turizmus, de a közlekedés is. Az erőforrások egészségének biztosítása is egy olyan tevékenység, mely biztosítja a hulladék felszívódását, valamint az óceánok szennyezésnek megakadályozását, elősegítve a „Kék gazdaság” fogalmának megvalósulását (Smith-Godfrey, 2016).

5.2 A haditengerészet jelentősége a tengeri kereskedelemben - a tengeri kereskedelmi hadviselés

A tenger tökéletes terület arra, hogy egy ország gazdaságát gyengítse egy másik állam, kereskedelmi hajózásának akadályozásával esetleges szabotálasával, a katonai ellátási lánc meggyengítésével vagy akár hajói blokádnak alá helyezésével. Ez a jelenség nem újkeletű, már az ókorban is ismerték és előszeretettel használták katonai stratégiaként. Éppen ezért a haditengerészet a különböző országokban igyekszik biztosítani a hajózás szabadságát és a kereskedelem biztonságos áramlását, hiszen az ellenséges félnek sokszor érdeke, hogy fenyegetse és korlátozza az adott országot, még akkor is, ha a nemzetközi jogot ezzel megsérti (McMahon, 2017).

A tengeri kereskedelmi hadviselés egyik fontos eleme a blokádnak. Egy kereskedelmi háború tényleges blokádnak útján történő lebonyolítása jelentős kérdéseket vet fel a tengeri erőforrások kapcsán, mindazonáltal bevezetésük egyes szorosokban törvényellenes is lenne az ENSZ tengerjogi egyezménye alapján, különleges helyzetükből kifolyólag (McMahon, 2017). A Szezei-csatornát precedensként állítva, kijelenthetjük, amennyiben két tengert összekötő mesterséges vízi út az egész világ számára hasznosíthatóvá válik, akkor természetes szorosokként funkcionál, így lezárásuk vétene az egyezmény ellen. A Szezei-csatornán nem végezhetnek harci cselekményeket, a kereskedelmi- és hadihajók egyenlő bánásmódot élvezve lobogóra való tekintet nélkül, háborúban és békeidőben egyaránt használhatják. A Gibraltári-szoros esetében is, mely a Földközi-tenger és az Atlanti-óceán között képez összeköttetést, meghatározott a szabad áthaladás, valamint ezen szakasz katonai megerősítésének tilalma. A Tirán-szoros esetében is, mely Izrael Vörös-tengerre való kijutását biztosítja az Akabai-öbölből, kötelező az egyezmény, még úgyis, hogy Egyiptom zárta már le a szorost az izraeli

hajók elől, de egy különbéke keretén belül biztosítania kellett számára a szabad áthaladás lehetőségét a nemzetközi jog szabályainak eleget téve (Kovács, 2011).

A felsorolásból nem hagyható ki a Hormuzi-szoros sem, ugyanis a Perzsa-öböl bejáratának blokkolása gazdasági szempontból hatalmas terhet róna a világra, melyre dolgozatom során szeretnék részletesebben is kitérni a későbbiekben. Az említett példák is jól demonstrálják, hogy a tengerjog nem csak azt hivatott szabályozni, hogy az egyes országok a különböző szorosokon keresztül megbéníthatók legyenek, de azt is, hogy a felettük gyakorolt hatalomnak ne legyen lehetősége más országokat a szorosok használatának tilalmával elvágni a gazdaságtól. Vitatható azonban, amennyiben a blokkoló haditengerészeti hajók a nemzetközi szorosoktól elég távol eső részen mozognak, akkor megfelelnek-e a nemzetközi jog szabályozásának. Az egyezmény betartása erősen növeli a végrehajtáshoz szükséges haditengerészeti erőforrások számát, így ennek költsége további terheket ró egy ország védelmi kiadásaira szánt összegére. Figyelembe kell venni azt is, hogy sok esetben, még a magas szintű erőforrások felhasználása mellett is hatástalan lenne, mivel bizonyos esetekben a fenyegetett ország képes más, a tengeri kereskedelmet megkerülhető szállítási módot használni. Igaz, más módszerek használata képes számottevően megemelni a költségeket, mégis kisebb kockázattal és áldozattal járna, mint a vízen történő kereskedelem során elszenvedett károk az ellenséges országok fenyegetése, esetleges támadása esetén (McMahon, 2017).

Példaként említeném Katart, ami 3 éve szárazföldi és vízi blokád alá került négy ország elhatározása alapján. Szaúd-Arábia, az Emírségek, Bahrein és Egyiptom úgy döntött, elvágja a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatot az országgal, mivel megítélésük szerint támogatja a terrorizmust. Az ország erőteljesen támaszkodhatott fejlett tengeri infrastruktúrájára, hiszen a nemzetközi repülőtér a második legnagyobb légi árufuvarozási központja a régiónak.¹² Nem várt módon, a blokád Katar gazdaságát hosszú távon képes volt pozitívan befolyásolni, hiszen a blokádnak köszönhetően az ország kénytelen volt alternatív ellátási útvonalakat találni, valamint fokozni az áruk és szolgáltatások hazai termelését. Igaz jelentős költségekkel járt ez Katarnak, viszont hozzájárult az önállóvá válásához, amely segítette az ország gazdasági diverzifikációs erőfeszítéseinek elindítását is.¹³

¹² Le Roy, A., (2017): The logistics of the Qatar blockade.. Forrás: <https://www.ti-insight.com/free-brief-logistics-qatar-blockade/> Letöltés dátuma: 2021. április 4.

¹³ Kabbani N. (2021): The blockade on Qatar helped strengthen its economy, paving the way to stronger regional integration. Brookings. Forrás: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/01/19/the-blockade-on-qatar-helped-strengthen-its-economy-paving-the-way-to-stronger-regional-integration/> Letöltés dátuma: 2021. április 6.

Mégis, hiába az egyes alternatív módszerek a tengeri kereskedelmi hadviselést valamely módon határok közé kell szorítani, hiszen ezen jelenség nagyban befolyásolja a világ gazdaságát. A konfliktusok során pont ennek okán kizárási zónákat hoztak létre, melyek biztosítják a fegyveres konfliktus határait annak érdekében, hogy a területen csak kereskedelmi céllal áthaladni szándékozó hajókat megvédjék a veszélytől. A tengeri kereskedelmi hadviselés döntő többségben negatív hatással bír a vízen zajló kereskedelemre, hiszen a kizárási zónának köszönhetően a kereskedelmi hajózás bizonyos esetekben bele van kényszerítve abba, hogy az alternatív útvonalat választva hosszabb szállítási időt valamint magasabb üzemanyag és üzemeltetési költségeket eredményezzen, nem beszélve arról, ha szükségszerű egy kizárási zónán történő áthaladása, elveszítheti a tengeri biztosítást (Howell, 2013).

A szakirodalomban a tengeri kereskedelmi hadviseléssel kapcsolatban felmerül egy fontos kérdés. Van-e az ilyenfajta hadviselésnek létjogosultsága a 21. században? A szakirodalmi vélemények tekintetében két állásfoglalás született. Az egyik nézet azt vallja, hogy ez egy olyan taktika, amelynek használatát mindenképpen támogatni kell, a modern haditengerészetnek pedig meg kell terveznie, fel kell készülni és alkalmaznia kell ezt a stratégiát mind támadó mind pedig védekező szempontból. A másik nézőpont pedig azt próbálja bebizonyítani, hogy ez egy elavult, mára jelentőségét veszített technika, melynek alkalmazását inkább hanyagolni szükséges (McMahon, 2017).

A földrajz nagyon fontos szereppel bír ebben az esetben is. Egy sziget ország vagy part menti nemzet sokkal kiszolgáltatottabb helyzetben van a tengeri közlekedés, így a kereskedelmi hadviselés számára, hiszen szárazföldi kereskedelme korlátozottabb, csak tengeri kereskedelem útján tud részt venni a nemzetközi árucserében. Ez hátrányt képez a számukra, hiszen megbénításuk gazdasági szempontból az ellenfél részéről kifejezetten könnyen lehetséges, tekintettel arra, hogy a kereskedelemben történő részvételük a víz adta lehetőségeknek köszönhető. Más módot használva hatalmas összegeket rónának az országra, ezáltal is gyengülve egy esetleges blokádnak következtében. Ebből kifolyólag elhanyagolhatatlan tényező, hogy nehezítő körülményt képez bizonyos nemzeteket tengeri kereskedelmi háború útján történő elzárása nélkül, hogy az egész világ gazdaság károkszenvedője legyen, sőt, bizonyos szintű fenyegetésük vagy kereskedelmük megzavarása is olyan szintű gazdasági hatást tud kiváltani, mely világszerte érződik a különböző országokban a gazdaság szempontjából (McMahon, 2017).

5.3 Napjaink meghatározó eseményei a haditengerészet és a tengeri kereskedelem vonatkozásában- az Egyesült Államok és Irán konfliktusa

Az Egyesült Államok és Irán között kiéleződött feszültség több mint, fél évszázados múltat tekint vissza. Ebből kifolyólag a konfliktushelyzet napjainkban szinte minden ember számára ismert. Nincs olyan felület, amely legalább egyszer ne tett volna említést a köztük lévő feszültség által generált eseményekről, ha másért nem, azért, mert a világ jelentős részét érinti több aspektusból is.

Gyors történelmi áttekintést végezve elmondhatjuk, hogy ezen konfliktus kiélezettségében meghatározó szerepet játszott 1953-ban Moszadek megdöntése az amerikai és brit titkosszolgálatok által, annak okán, hogy az iráni olajipar államosításra készült. Az 1979 és 1981 között zajló teheráni túsdráma sem könnyített a konfliktus elsimításában, melynek során tüntetők túsul ejtettek az Egyesült Államok teheráni nagykövetségén dolgozó amerikaiakat, az utolsó fogoly pedig 444 nap után szabadult. 1988-ban egy amerikai hadihajó lelőtte a Perzsa-öböl felett repülő Iran Ari járatát, mely szerencsétlenségben 290 ember vesztette életét. Az atomszerződés évei sem segítettek a két ország közötti nyugtalanító helyzet javításán. A listát hosszan lehetne még folytatni, viszont a pár éve egyre jobban felfokozott Perzsa-öbölben zajló feszültségre szeretnék koncentrálni. Ezen konfliktusos helyzet akkor kezdett egyre inkább eszkalálódni, amikor Donald Trump, az Egyesült Államok akkori elnöke, egyoldalúan felmondta az atomalkut majd szankciókat vetett ki Iránnal és annak kereskedelmi partnereivel szemben. A viszony még inkább elmérgesedett, amikor amerikai repülőgéphordozó hadihajókat küldtek a Perzsa-öbölbe. 2019 májusában és júniusában hat olajszállító tartályhajót ért találat az Omán-öbölben, mellyel Washington Iránt vádolta. 2019. június 20-án az iráni erők lelőttek egy amerikai drónt a Hormuzi-szoros felett, melyet azzal indokoltak, hogy megsértette az ország légterét, míg a másik fél egyértelműen állította, hogy a nemzetközi vizek felett repült.¹⁴

A Perzsa-öbölben zajló konfliktus, azért bír ekkora jelentőséggel, mert a világ jelentős olajexportja itt zajlik. A kőolaj körülbelül két harmadát tengeren szállítják, így kereskedelem szempontjából több fontos szoros is található az öbölben, melyek fojtópontokként funkcionálnak, többek között a Malakka-szoros, Szuezi-csatorna, Panama-csatorna vagy akár a Hormuzi-szoros. Ez utóbbi kiemelt jelentőséggel bír a világ legfontosabb olajágaként,

¹⁴ Vovesz T. (2020): Az iráni-amerikai konfliktus rövid háttere. Euronews. Forrás: <https://hu.euronews.com/2020/01/03/az-irani-amerikai-konfliktus-rovid-hattere> Letöltés dátuma: 2021. április 11.

fojtópontot képezve az Arab-öböl és az Ománi-öböl között. A szoros az egyetlen út a nyílt óceánig, melyen keresztül a világ olajának egy hatoda mozog, napi szinten 17.2 millió hordót jelentve a 2019-es adatok szerint.¹⁵

Ezen információk birtokában kijelenthető, hogy az öbölben zajló konfliktus a világ olajkitermelését és szállítását is érinti, mely gazdasági szempontból befolyással bír az egész világra, melyet a következő fejezet során bemutatásra kerülő módszer által fogok megvizsgálni.

6. EMPIRIKUS VIZSGÁLAT

6.1 Módszertan

Az eseményelemzés avagy az *event study* módszer elsősorban arra a kérdésre ad választ, hogy *számít-e az adott esemény?* hiszen méri egy adott esemény azonnali és rövid távú késleltetett hatását az értékpapír értékére. A módszer nem csak a közgazdaságtan, de napjainkban akár a jog és a politika területén is egyre nagyobb teret kap (W. Brandt M, 2010).

Az alaplódszertan elég régóta, mondhatni Ball és Brown (1968) óta változatlan. Az eseményelemzés irodalmi áttekintése, két elkülöníthető részre osztható. Először is azokra a vizsgálatokra, amik módszertanokat és tesztstatisztikákat állították elő, valamint azon tanulmányokra, amik a javasolt módszereket megvalósították (Pandey & Kumari, 2021). A módszer használata során meg kell határoznunk a vizsgálni kívánt eseményt, azt, hogy ez az esemény mikor következett be, mely során kulcsfontosságú, hogy olyan időpontot vegyünk alapul, mely esetében feltételezhetjük, hogy a piac ténylegesen tudomást szerzett az eseményről. A normális hozam méréséhez tartozik az eseményablak megállapítása, ami azt az időszakot jelöli, mely során az ár változását vizsgáljuk. Az eseményablak lehet rövidebb vagy hosszabb intervallum is, viszont a hosszabb táv esetén több hatás érvényesül a hatásvizsgálat folyamán. Ki kell még választani a megfigyelési időszakot, ami által a normális hozam értékét fogjuk megbecsülni (Pandey & Kumari, 2021) (Gáll & Lublóy, 2012). A módszer vázát tulajdonképpen az képezi, hogy egy adott felállított hipotézist a bekövetkezett események és az általuk kiváltott hatásokon keresztül vizsgál.

¹⁵ Al Jazeera, (2019): Why is the Strait of Hormuz so strategically important?. Al Jazeera. Forrás: <https://www.aljazeera.com/economy/2019/7/11/why-is-the-strait-of-hormuz-so-strategically-important>, Letöltés dátuma: 2021. március 14.

6.2 Adatok

Jelen fejezetben a vizsgálat szempontjából jelentős adatokat szeretném bemutatni, az Egyesült Államok és Irán közötti incidenseket, valamint az olaj árának fontosságát és összefüggéseit.

6.2.1 A két ország közötti incidensek

2018 májusában Donald Trump által egyoldalúan felmondott atomalku alapját az a felvetés képezte, mi szerint az alku egy olyan megállapodás volt, mely nem az atomfegyverek kifejlesztését akadályozza meg, hanem a teheráni rezsimet segíti. Ennek értelmében az elnök szerint a megállapodás egy hazugság azt illetően, hogy Irán békés atomprogramot akar. Az érintett fél nem meglepő módon támadóan lépett fel az alku felmondása ellen, kijelentve azt, hogy az ország gazdasága elég erős ahhoz, hogy túlélje az újabb szankciókat, a hadsereg pedig nem riad vissza egy amerikai támadás esetén sem.¹⁶

2018 decemberében a feszült helyzet csak egyre jobban éleződött, melynek következtében egy amerikai repülőgép hordozó hajó érkezett a Perzsa-öbölbe. A hajó érkezése a Hormuzi-szoros lezárásával való fenyegetés után következett be. A hajót az Iráni erők megközelítették, de nem számoltak be összetűzésről a szorosban (VOA News, 2018).

2019 májusában és júniusában is történt incidens, mely összeköthető a két hatalom szembenállásával. Májusban négy tankerhajót ért támadás az Egyesült Arab Emírségek partjainál, miután lehorgonyozták őket. Utólagos vizsgálatok által bizonyított, hogy valószínűleg mágnesesen kapcsolódó aknákat rögzítettek a hajók oldalához, melyet kiképzett búvárok helyezhettek el. Két szaúdi, egy norvég és egy emirátus lobóval ellátott hajó szenvedte el a támadást.¹⁷ Júniusban hasonló incidens következett be, amikor is az Ománi-öbölben két olajszállító tartályhajót ért találat. Az amerikai haditengerészet segédkezett a Hormuzi-szoros közelében leadott vészhívások után a tartályhajó személyzetének kimenekítésében. Az Egyesült Államok mind a két incidens esetében Iránt vádolja, ám Irán ezeket a vádakokat tagadta.¹⁸

¹⁶ HVG, (2018): Trump: Az Egyesült Államok felmondja az iráni atomalkut. hvg.hu. Forrás: <https://hvg.hu/vilag/20180508-Trump-Az-Egyesult-Allamok-kilep-az-irani-atomszerzodesbol> Letöltés dátuma: 2021. április 21

¹⁷ Wintour P. (2019): A visual guide to the Gulf tanker attacks. The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/13/a-visual-guide-to-the-gulf-tanker-attacks> Letöltés dátuma: 2021. április 24.

¹⁸ Wintour P. (2019): Two oil tankers attacked in Gulf of Oman. The Guardian. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/13/oil-tankers-blasts-reports-gulf-of-oman-us-navy> Letöltés dátuma: 2021. április 26.

A vádakra akár válasz reakcióként is értelmezhető a 2019 júniusában történt incidens, mely során az Iráni Forradalmi Gárda lelőtt egy amerikai drónt a Hormuzi-szoros felett. A Gárda jelentette be a kémrepülőgép lelövését, miután az belépett az ország területére, bár az Egyesült Államok azt állította a drón a nemzetközi légtérben repült. Irán ezt egy agresszív és provokatív tevékenységnek ítélte, mely csak növelte az amúgy is feszült helyzetet a két ország között.¹⁹

Ezen események, abból kifolyólag, hogy a Hormuzi-szoros közelében történtek- mely az egyik legfontosabb hajózási területet képezi, helyt adva az olajkereskedelem jelentős részének- hatással voltak a nyersolaj árára, mely a júniusban a két tartályhajó ellen végrehajtott támadás következtében 4 százalékkal emelkedett.²⁰

6.2.2 A kőolaj árának jelentősége

De miért is olyan fontos a kőolaj ára? Elsősorban azért, mert a kőolaj ár és a gazdasági folyamatok között összefüggés figyelhető meg. Pontosabban kifejezve, a magasabb olajár hatással van a globális gazdaságra. Mivel tényként kezelendő, hogy az olaj az egyik, ha nem a legfontosabb árucikk a világon, így nem meglepő, hogy nem mindegy az, mennyit kell fizetni azért, hogy hozzá lehessen jutni. Az olaj árának emelkedése változást eredményez az országok közötti kereskedelem és árfolyam egyensúlyában, hiszen az olajimportáló országok romlást tapasztalnak a fizetési mérlegükben, ami nyomást gyakorol az árfolyamokra, mely eredményeképpen az import drágul, az export pedig kevésbé értékes szerepet tölt be. A megemelkedett olajár inflációt és magasabb inputköltségeket eredményez a kőolajimportáló országokban. A kormányzati kiadások merevsége miatt, melyet a költségvetési hiány növekedése, és az adóbevételek csökkenése okoz, a kamatláb is emelkedik, megemlítve azt, hogy a csökkent kereslet munkanélküliséghez vezet (IEA, 2004). Az infláció közvetlen hatása abban mutatkozik meg, hogy a mindennapi élet során drágulás következik be. Közvetett hatásként pedig az olajár változásának következtében a vállalatok az emelkedő terheiket a fogyasztókra hárítják, az energiaigényes termékek árát növelve (Kotán, et al., 2007). Az események és az olaj ár emelkedése között olyan összefüggések figyelhetők meg, amik bebizonyítják, hogy egy-egy katonai esemény képes befolyásolni az ár emelkedését, ezzel hatást kiváltva a világgazdaságra. A 2019-es év júniusában és májusában végrehajtott

¹⁹ Berlinger J. Tawfeeq M. & Starr B. (2019): Iran shoots down US drone aircraft, raising tensions further in Strait of Hormuz. CNN. Forrás: <https://edition.cnn.com/2019/06/20/middleeast/iran-drone-claim-hnk-intl/index.html> Letöltés dátuma: 2021. április 25.

²⁰ Euronews, (2019): Irán lelőtt egy amerikai kémrepülő. Euronews. Forrás: <https://hu.euronews.com/2019/06/20/iran-lelott-egy-amerikai-kemrepulot> Letöltés dátuma: 2021. április 26.

tankerhajók elleni támadás, valamint a vádakra valószínűsíthetően válaszreakcióként adott drón lelövését illetően szeretném az esemény és az olajár közötti összefüggést megvizsgálni, amit a WTI olajár segítségével teszek.

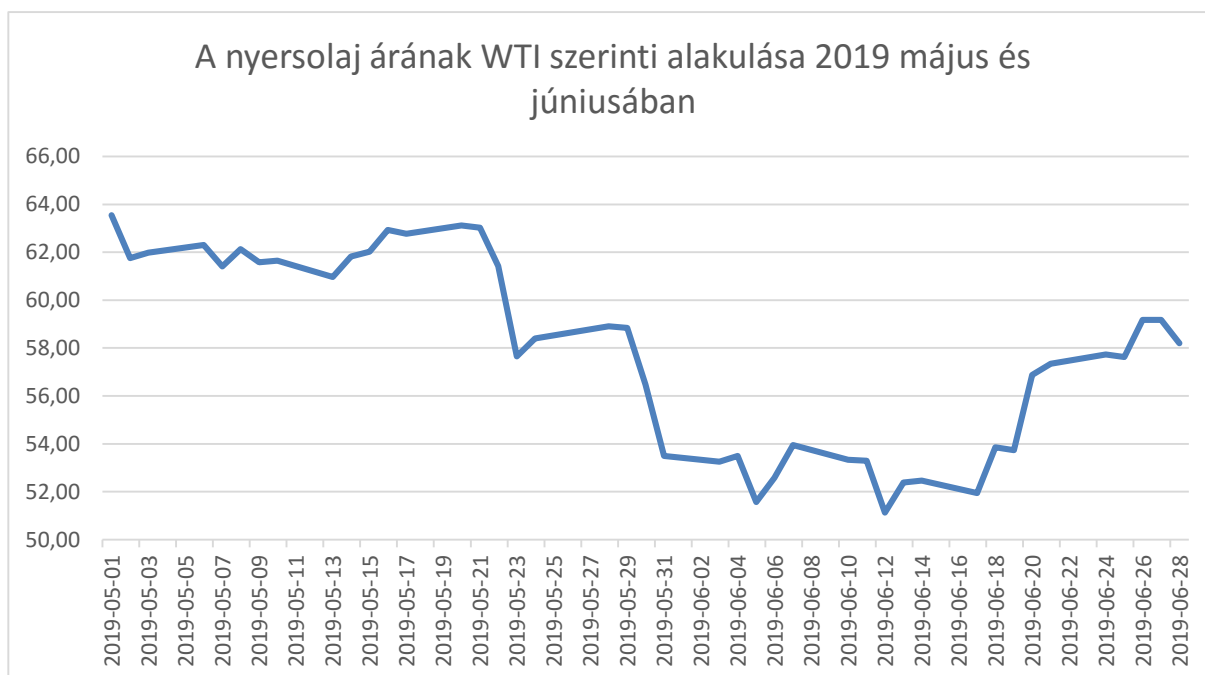
5. ábra: A nyersolaj árának alakulása a 2019-es évben

Forrás: FRED, (2019) adatai alapján saját szerkesztés

A West Texas Intermediate oldalát használva megfigyelhető, hogyan alakult a nyersolaj ára naponkénti bontásban, nem szezonálisan kiigazítva 2019 során. Látható, hogy kifejezetten változó volt az alakulása, egyáltalán nem figyelhető meg stagnálás. A legmagasabb értéket április 24-én érte le, míg a legalacsonyabbat január 2-án. Az év második felében nagyobb ingadozás figyelhető meg, majd az októberben második legnagyobb csúcsot elérve egy erőteljes csökkenés következett be, mely év végéig kisebb csökkenéseket mutatva, de emelkedett.

6. ábra: A nyersolaj árának alakulása 2019 májusában és júniusában

Forrás: FRED, (2019) adatai alapján saját szerkesztés

A második diagrammon a májusi és júniusi olajár alakulását figyelhetjük meg. A májusi incidens 12-én következett be. Látható, hogy május elején az olaj ára némi változást mutatva, inkább stagnált, nem figyelhetünk meg kiugró értéket. Május 11-én az olaj ára 61,65 US dollár volt hordónként. Május 13-tól folyamatos emelkedés figyelhető meg, melyhez feltételezhetően az incidenst követő reakciók is hozzájárultak. Ez az emelkedés egészen május 21-ig tartott majd csökkenés következett be. Néhány magasabb értéktől eltekintve elmondható, hogy az olaj ára az incidens után május 21-én, a vizsgált időszakban elérte a legmagasabb pontot, majd csökkenésnek indult. Sőt június elején szembetűnőbbek az alacsonyabb értékek, mint sem a kiugró, magasabb árak. Ez az állapot nem tartott sokáig, hiszen a június 13-án bekövetkező két tankerhajó ellen elkövetett támadás következtében az olajár újra emelkedésnek indult. Június 12-én, tehát a támadás előtti napon még az alacsony értékek közül is kiugróan alacsonynak számított az olaj ára hordónként, mely 51,13 US dollár volt.

6.3 Elemzés és eredmény

Elemzésem előtt, két hipotézist állítottam fel, melyekre a vizsgálat során keresem a választ. Képes egyetlen esemény hatást gyakorolni a kőolaj árára, valamint pozitív abnormális hozamhoz vezet az adott incidens.

Az esemény, ami elemzésre kerül a dolgozatomban a során a június 13-án bekövetkezett tankerhajók ellen elkövetett támadás. A májusi négy olajszállító megtámadása után az olaj ára

egészen megugrott, mely ezt követően kisebb emelkedésekkel, de csökkenésnek indult az incidens következtében. Az elemzés során a megelőző periódusnak 22 napos időintervallumot választottam, mely május 17-től tart az incidens bekövetkeztéig. A májusi esemény után május 17-én volt az egyik legmagasabb az olaj ára, utána viszonylagos stagnálást mutatva, kisebb nagyobb emelkedésekkel csökkenésnek indult.

A május közepén végrehajtott támadás után bekövetkezett csökkenés arra enged következtetni, hogy a piac úgy gondolta nem kell további incidensekre számítani, így nem szűkítette a termelését sem, amely képes lett volna az olaj árának jelentős emelkedését okozni. Feltételezhetően úgy ítélte meg, a tankerekben tett kár elérte az olajár csúcspontját, így nem készült további esetleges támadásra.

Talán pont ennek köszönhető, hogy a június 13-án végrehajtott incidens nagyobb port kavart és nagyobb emelkedés volt megfigyelhető az árat illetően, viszont nem közvetlen az eseményt követő napokban. Az elemzés során 3 napot választottam az eseményablaknak, mely során az esemény napjánál feltüntetett 0 a konkrét eseményt jelöli. Az alább ismertetett táblázatban megfigyelhető, hogy a kumulált abnormális hozam hogyan változott. A folyamatos emelkedésnek köszönhetően, a hozam pozitívnak mondható, mely növekedést eredményez az olaj árát illetően.

2.táblázat: Az eseményablak és a kumulált abnormális hozam közötti összefüggés

	esemény napja	kumulált abnormális hozam
2019. június 13.	0	1%
2019. június 14.	1	1%
2019. június 17.	2	6%
2019. június 18.	3	7%

Forrás: saját szerkesztés

Az olajár és az abnormális hozam változásából kijelenthetjük, hogy az eseménynek volt hatása, mindazonáltal az incidensre adott reakcióknak annál inkább. Az incidens bekövetkeztének

napiján már érkeztek különböző reakciók. Rövid időn belül megszólaltak az érintett országok, Norvégia és Japán is bejelentette, hogy az ő hajójuk szenvedte el a kárt. Japán kereskedelmi minisztériuma pedig úgy ítélte a támadás pont akkor történt, amikor Japán miniszterelnöke találkozott az iráni tisztségviselővel, pont a feszültség enyhítésének érdekében.²¹ Az Egyesült Királyság is aggályait fejezte ki az esemény napján, valamint a Független Tanker Tulajdonosok Nemzetközi Szövetsége is beszámolt a támadásról, melyet összehangolt megtervezett szabotázsnek ítélt meg. Még ezen a napon elkezdődött egy kisebb fajta üzengetés az Egyesült Államok és Irán között. Az USA egyértelműen megvádolta Iránt a tankerhajók ellen elkövetett támadással, annak ellenére, hogy bizonyítékot nem tudott felmutatni. Mike Pompeo amerikai külügyminiszter a hírszerzésre hivatkozva okolta Iránt, miközben az is említésre került, hogy Trump kormánya mutat hajlandóságot a katonai jelentét megnövelésére a Közel-Keleten, amennyiben Irán további fenyegetést jelent számukra és mérlegnek egy katonai tervet is, amennyiben Irán megtámadja az amerikai erőket. A katonai jelenlét megnövelésére a májusi eset után már volt példa, amikor is Trump 1500 katonát rendelt a térségbe, az ellenséges fél elrettentéseként szolgáló védelmi célokból.²² Irán is hamar reagált a vádakra, melyeket egyértelműen tagadott, az iráni külügyminiszter Mohammad Javad Zarif pedig kiegészítette azzal a gyanúnak nevezett összefüggéssel, hogy az egyik incidens áldozatává vált hajó Japán tulajdonát képezte, a támadás időpontja pedig akkor következett be, amikor Japán miniszterelnöke az országban járt.²³ A bejelentések és reakció sorozata kifejezetten hosszú listát képez, viszont egyértelműen megállítható, hogy maga az incidens az országok reakció idejét és minőségét tekintve nagyobb hatást váltott ki, mint magára a kőolaj árara. Megvizsgálva a média tekintetében a kőolaj és az esemény kapcsolatát, csupán elenyésző azon cikkek száma, melyek tesznek említést a kőolaj árát illető következményekről. A New York Times oldala is arról számol be, hogy igaz 4 százalékkal megemelkedett az olaj ára, ez ám korántsem akkor érték, mint amit a májusban elkövetett tankerhajók elleni támadás okozott. A reakciók esetén a hangsúly egy összehangolt és megtervezett támadáson van, azon, hogy Irán ezzel egyértelműen az Egyesült Államoknak szeretett volna nehézséget okozni, nem pedig azon, hogy milyen

²¹ Shinkman P. D. (2019): Two Tankers in Gulf of Oman Attacked as U.S.-Iran Tensions Rise. U.S. News & World. Forrás: <https://www.usnews.com/news/world-report/articles/2019-06-13/two-tankers-in-gulf-of-oman-attacked-as-us-iran-tensions-rise> Letöltés dátuma: 2021. április 20.

²² Gaouette N. & Hansler J. (2019): Pompeo, without offering evidence, blames Iran for Gulf tanker attacks. CNN. Forrás: <https://edition.cnn.com/2019/06/13/politics/iran-us-tankers-pompeo/index.html> Letöltés dátuma: 2021. április 20.

²³ Mackintosh, E., Regan, H. & Cotovio, V., (2019): Gulf of Oman tankers attacked. CNN. Forrás: <https://edition.cnn.com/middleeast/live-news/gulf-of-oman-incident-latest-intl/index.html> Letöltés dátuma: 2021. április 20.

hatással van ez a kereskedelemre. Sokkal inkább politikai megközelítésből érezteti hatását az incidens.²⁴

Ezen megfigyelés alapján megállítható az, hogy önmagában egy incidens nem képes akkora hatást kiváltani, a piac ingerküszöbét maga az incidens és az arra adott reakciók együttesen váltják ki, és képes változást előidézni, mellyel képes a gazdaságot befolyásolni. Nem meglepő, hogy ebben az esetben esemény és reakció kéz a kézben jár, hiszen ilyen jellegű geopolitikai esemény egyértelműen nem marad reakció nélkül, mely képes nagyobb hatás kiváltására, ezzel akár befolyásolva a piacot is.

7. KÖVETKEZTETÉSEK

A dolgozatom témájának fontosságát és aktualitását mutatja, hogy a jelenlegi kutatási eredményeket a napjainkban zajló eseményeken keresztül lehet vizsgálni és bizonyítani, kiemelve az általam választott tankerhajók ellen elkövetett támadást. A kőolaj ára, és a kereskedelemben elfoglalt szerepe, a védelmi kiadások és a katonai jelenlét hatása a gazdaságra mind olyan témák, melyekkel minden nap találkozhatunk, ha közvetetten is ugyan, de a mindennapi életünk során is érezteti hatását.

Egy ország védelmi kiadásai révén képes biztosítani szuverenitásának védelmét, ezzel növelve állampolgárai biztonságérzetét. Az elmúlt évek alapján megfigyelhető, hogy a védelmi kiadások jelentős növekedést mutattak. Minden ország próbálja a rendelkezésre álló erőforrásokat a leghatékonyabb módon felhasználni arra törekedve, hogy a kiadások mértéke önmagában elrettentést okozzon. Hiszen békeidőben a katonai kiadások célja, annak a lehetőségnek a megteremtése, hogy az ellenségnek ne érje meg egy támadás megszervezése és lebonyolítása. Vita tárgyát képezi napjainkban, hogy szükséges-e ekkora mértékű kiadás, indokolt-e egyáltalán a költségek ilyen szintű emelése és mindez milyen következményekkel jár a gazdaság számára. Egy országnak katonai terhet jelentenek ezek a kiadások, viszont figyelmet fordítanak arra, hogy a katonai célra felhasznált kiadás ne menjen egyéb területek kárára, mint például oktatásra vagy egészségügyre. Az Európai országok COFOG kategóriáit megfigyelve is elmondható, hogy ezen kiadások a felét sem érik el egyéb más területeknek, így ezen összegek csak önmagukhoz viszonyítva ítélték magasnak. Negatív vagy pozitív hatástól

²⁴ Reed, S., (2019): How Tanker Attacks in the Strait of Hormuz Could Affect Oil Prices. The New York Times. Forrás: <https://www.nytimes.com/2019/06/13/business/oil-tanker-attacks-strait-hormuz.html> Letöltés dátuma: 2021. április 20.

függetlenül egy biztos, a kiadások mértéke nem mutat csökkenő tendenciát, így szinte biztos, hogy a következő években is emelkedés várható.

Az egyik legtöbbet költő országnak nem meglepő módon az Egyesült Államok bizonyult. Hadserege és a gazdaságban elfoglalt szerepe miatt is döntöttem úgy, hogy az Iránnal folytatott konfliktus egyes aspektusain keresztül szeretném megvizsgálni, hogy a gazdaság szempontjából elengedhetetlen vízi kereskedelem és a haditengerészet kiadásai között milyen szintű kapcsolat jelenik meg, valamint konkrét eseményen keresztül vizsgálni az egyik legkeresettebb árucikkre gyakorolt hatását.

Dolgozatom során azt a tézist sikerült megállapítanom, miszerint az általam választott esemény önmagában csupán minimális hatást képes kiváltani a kőolaj árának változására, s a hatás következménye erősen függ attól is, milyen szintű reakció érkezik a világ részéről. Mivel a vízen zajló kereskedelemnek köszönhetően képesek az egyes hatalmak más országok meggyengítésére így a tengeri kereskedelmi hadviselés egyre nagyobb szerepet kap. A haditengerészet olyan útvonalak biztosítását és felügyeletét látja el, melyek kulcsfontosságú szereplői a kereskedelemnek, így ezen útvonalakon, szorosokon történő- mint azt a vizsgálat eredményéből is láthatjuk- akár csak minimálisnak mondható esemény is képes befolyásolni a gazdaságot. A védelmi kiadások pedig itt kapnak szerepet. Az Egyesült Államok az adott incidens után bejelentette, hogy nem zárkozik el a katonai erő alkalmazásától, amennyiben Irán folytatja a térségben a fenyegetésüket, valamint több mint 1000 katonát rendelt a Közel-Keletre. A védelmi kiadások az elrettentést szolgálják. Ha egy ország rendelkezik olyan szintű hadsereggel és fejlett technikákkal, melyekkel esetlegesen más országok nem, képesek félelmet kelteni és elrettentésként szolgálni, mely meg tud akadályozni egy fontos útvonalon zajló támadást, ezzel elkerülve a lehetséges negatív hatást a gazdaságra. A haditengerészetre fordított védelmi kiadások, véleményem szerint képesek lehetnek pozitívan érinteni a gazdaságot, hiszen ha a haderőnem képes bizonyos incidensek elkerülését biztosítani, képes lehet a tengeri kereskedelem biztosítására is.

Dolgozatom során rengeteg érdekes és figyelemfelkeltő kérdésbe ütköztem, minél mélyebbre ástam, annál szerte ágazóbb területeket figyeltem meg, melyek újabb kutatási területeket tárnának fel számomra. Úgy gondolom maga a védelmi gazdaságtan és a védelmi kiadások gazdaságban elfoglalt szerepe más térség, más haderőnem, más konkrét ország vizsgálata során is relevanciával bír. Kutatásomat a későbbiekben szeretném kiterjeszteni. Most csupán egy eseményt vizsgáltam, viszont a későbbiekben egy többfaktoros eseményelemzés módszerrel,

több, nagyobb port kavaró eseményt szeretnék összehasonlítani, esetlegesen kiterjesztve más térségre a tengeri kereskedelem nehézségeinek perspektívájából.

8. IRODALOMJEGYZÉK

Szakirodalom

Balla A. (2003): *A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők. Doktori (Phd) értekezés.* Hadtudományi Doktori Iskola. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/11959/ertekezes.pdf;jsessionid=46C230EF8CD8F523C4DF902D4FABCEA5?sequence=2>

C.McGuire M. (2007): Economics of Defense in a Globalized World. In: T. Sandler & K. Hartley, szerk. *Handbook of Defense Economics* Vol.2. Amsterdam, New York, Oxford: North Holland, pp. 623-648.

Faragó T. (2018): A nemzetközi és a vitatott tengeri területek kőolajkészletei: igények, konfliktusok, megállapodások. In: Környezet és energia. MTA DAB, pp. 25-31. http://real.mtak.hu/79248/1/KoolajKorszak_FaragoTibor_u.pdf

Gáll I. & Lublőy Á. (2012): A jelzálogpiaci válság és a Közép-Kelet-Európában aktív nagybankok részvényárfolyama. *Hitelintézeti Szemle*, 11.évf. 3.sz., pp. 185-210. <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/1040/1/185-210-ig-gall-lubloy1.pdf>

Gazdag, F. & Tálás, P., (2008): A biztonságot veszélyeztető tényezőkről I. *Nemzet és Biztonság– Biztonságpolitikai Szemle*, 4.sz., pp. 3-12. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/gazdag_ferenc__talas_peter-a_biztonsagot_veszelyeztet__tenyez__kr__l_i_.pdf

Hartley K. (2007): Defense economics: achievements and challenges. *The Economics of Peace and Security Journal*, Vol.2, No.1, pp. 45-50.

J. McMahon C. (2017): MARITIME TRADE WARFARE: A Strategy for the Twenty-First Century?. *Naval War College Review*, Vol.70, No.3, pp. 14-38. <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1068&context=nwc-review>

Jászay B. & Babos S. (2009): A honvédelmi kiadások néhány közgazdasági és társadalmi kérdése. *Hadtudomány*, 19.évf. 1-2.sz, pp. 96-104. https://www.mhht.eu/hadtudomany/2009/1_2/096-104.pdf

Korkmaz S. (2015): The Effect of Military Spending on Economic Growth and Unemployment. *International Journal of Economics and Financial Issues*, Vol.5, No.1, pp. 273-280.

Kotán G. László, V. & Sali A. (2007): Mennyire fontos az olaj, avagy hatások és visszahatások az olaj és a tőkepiac között. *Hitelintézeti Szemle*, 6.évf. 6.sz., pp. 575-606.

Kovács P. (2011): *Nemzetközi közjog*. Digitális Tankönyvtár: Osiris Kiadó.
<https://www.szaktars.hu/osiris/view/kovacs-peter-nemzetkozi-kojog-osiris-tankonyvek-2011/?pg=0&layout=s>

Pandey D. K. & Kumari V. (2021): Event study on the reaction of the developed and emerging stock markets to the 2019-nCoV outbreak. *International Review of Economics and Finance* , 71. pp. 467-483.
<https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S1059056020302173?token=4CB8E2509EF7EE9C0E2E504EAD9CE97E16C42F46D4F58D1C1D0DDDA32D9B3F46570A7F1337E44D7C543CCA2CB5830081&originRegion=eu-west-1&originCreation=20220410111247>

Rahman T. & Siddiqui D. A. (2019): The Effect of Military Spending on Economic Growth in the Presence of Arms Trade: A Global Analysis. *SSRN Electronic Journal* DOI:10.2139/ssrn.3401331, pp. 1-46.

Smith-Godfrey S. (2016) Defining the Blue Economy. *Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India*, Vol.12., Issue 1., pp. 58-64.

Váry M. (2017): Számít-e a földrajzi elhelyezkedés? A nyugat-európai régiók fejlettségének térökonometriai vizsgálata. *Közgazdasági szemle*, 64.évf., p. 238–266.
http://real.mtak.hu/49987/1/02_VaryA_u.pdf

Yakovlev P. (2007): Arms Trade, Military Spending, and Economic Growth. *Defence and Peace Economics*, 18: 4., p. 317–338. DOI:10.1080/10242690601099679
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10242690601099679?needAccess=true>

Intézményi dokumentum, évkönyvek, adatbázisok

B. Howell, J., (2013): *Modern Maritime Trade Warfare*, Newport: Naval War College.
<https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA583526.pdf>

CBO (2018): *An Analysis of the Navy's Fiscal Year 2019 Shipbuilding Plan*, Congressional Budget Office: Congress of the United State. <https://www.cbo.gov/system/files/2019-01/54564-FY19Shipbuilding.pdf>

CBO (2018): *Funding for Overseas Contingency Operations and Its Impact on Defense Spending*, Congressional Budget Office: Congress of the United State.
https://www.cbo.gov/system/files/2018-10/54219-oco_spending.pdf

Chief Of Naval Operations (2019): *Strategic Outlook for the Arctic*, Department of Defense: The United States Navy. https://media.defense.gov/2020/May/18/2002302034/-1/-1/NAVY_STRATEGIC_OUTLOOK_ARCTIC_JAN2019.PDF

Csiki Varga T. & Felméry Z. (2020): *A védelmi kiadások globális és regionális trendjei I.*
Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Stratégiai Védelmi Kutatóintézet.
https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2020_16_A%20v%C3%A9delmi%20kiad%C3

%A1sok%20glob%C3%A1lis%20%C3%A9s%20region%C3%A1lis%20trendjei%20I._(Felm%C3%A9%20Z.%20-%20Csiki%20Varga%20T.).pdf

Department of the Navy, (2020): *Budget materials*.

Forrás: <https://www.secnav.navy.mil/fmc/fmb/Pages/Fiscal-Year-2019.aspx>

Letöltés dátuma: 2021. március 23.

Department of the Navy, (2021): *Budget Materials*.

Forrás: <https://www.secnav.navy.mil/fmc/fmb/Pages/Fiscal-Year-2021.aspx>

Letöltés dátuma: 2021. április 15.

EEAS Press Team (2021): EU Maritime Security Factsheet: The Gulf of Guinea. *European Union External Action Service*.

Forrás: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/52490/eu-maritime-security-factsheet-gulf-guinea_en?fbclid=IwAR15OZbodF6sioO84yd314FnCZIQSwEHojokViYdUCTheXtMWopRTyT4Tbo

Letöltés dátuma: 2021. március 19.

Eurostat (2021): *General government expenditure by function in the EU*, Eurostat.

FRED (2019): Crude Oil Prices: West Texas Intermediate (WTI) - Cushing, Oklahoma. *Fred WTI adatai*.

Forrás: https://fred.stlouisfed.org/series/DCOILWTICO?fbclid=IwAR1vFqzR_y_6ffMvBWYBLT8ueVvKQIs_pWqH0KKet_EupseiAcTdpYdfVpU, Letöltés dátuma: 2021. április 24.

Honvedelem dátum nélk. honvedelem.hu. Forrás: <https://honvedelem.hu/>

Letöltés dátuma: 2021. február 10.

IEA (2004): *Analysis of the Impact of High Oil Prices on the Global Economy*, International Energy Agency, file:///C:/Users/Acer/Downloads/SSRN-id632367.pdf

Juhász K. (2019): *Juhász Krisztina: Biztonságpolitika a 21. században 1. lecke- A biztonság fogalmának átalakulása, a többdimenziós biztonságfogalom Barry Buzan nyomán; a nemzetközi politikaelméleti*, SZTE Elektronikus Tananyag Archívum: SZTE., <http://eta.bibl.u-szeged.hu/1938/1/EFOP343Biztons%C3%A1gpolitika%20a%2021.sz%C3%A1zadban1.leckeJuh%C3%A1sz%20Krisztina2019.02.01..pdf>

Kiss N. (2018): Jó állam jelentés. Biztonság és bizalom a kormányzatban, Budapest: Dialóg Campus Kiadó, <https://joallamjelentes.uni-nke.hu/digitalis-tartalmak/jo-allam-jelentes-2017/biztonsag-es-bizalom/>

SIPRI (2020): Global arms industry: Sales by the top 25 companies up 8.5 per cent; Big players active in Global South. *SIPRI*. Forrás: <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/global-arms-industry-sales-top-25-companies-85-cent-big-players-active-global-south>

Letöltés dátuma: 2021. március 21.

Statista (2021): Budget of the U.S. Navy and the U.S. Marine Corps from fiscal year 2001 to 2021. *Statista*. Forrás: <https://www.statista.com/statistics/239290/budget-of-the-us-navy-and-the-us-marine-corps/>

Letöltés dátuma: 2021. április 16.

Tian N. és mtsai. (2020): *Trends in world military expenditure, 2019*, Svédország, Solna: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI).

https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-04/fs_2020_04_milex_0.pdf

Tian, N. és mtsai., (2020): *Trends in world military expenditure, 2019*, Svédország, Solna: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI).

https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-04/fs_2020_04_milex_0.pdf

W. Brandt M. (2010) Pages from fin econometrics brandt_2. *Slideshare*.

Forrás: <https://www.slideshare.net/burke49/pages-from-fin-econometrics-brandt2>

Letöltés dátuma: 2021. április 19.

Wezeman P. D. és mtsai. (2020): *Trends in international arms transfer, 2019*, Svédország, Solna: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI).

https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-03/fs_2003_at_2019.pdf

Peter G. Peterson, (2020): THE UNITED STATES SPENDS MORE ON DEFENSE THAN THE NEXT 10 COUNTRIES COMBINED. *Peter G. Peterson*.

Forrás: <https://www.pgpf.org/blog/2020/05/the-united-states-spends-more-on-defense-than-the-next-10-countries-combined>

Letöltés dátuma: 2021. február 14.

Internetes hivatkozások

Al Jazeera, (2019): Why is the Strait of Hormuz so strategically important?. *Al Jazeera*.

Forrás: <https://www.aljazeera.com/economy/2019/7/11/why-is-the-strait-of-hormuz-so-strategically-important>, Letöltés dátuma: 2021. március 14.

Amadeo, K., (2020): US Military Budget, Its Components, Challenges, and Growth. *The Balance*. Forrás: <https://www.thebalance.com/u-s-military-budget-components-challenges-growth-3306320>

Letöltés dátuma: 2021. február 20.

Berlinger J. Tawfeeq M. & Starr B. (2019): Iran shoots down US drone aircraft, raising tensions further in Strait of Hormuz. *CNN*. Forrás:

<https://edition.cnn.com/2019/06/20/middleeast/iran-drone-claim-hnk-intl/index.html>

Letöltés dátuma: 2021. április 25.

Csabai Á. (2021): Maslow-Pirmis: szükséglethierarchia és motiváció. *Marketing blogger*.
Forrás: <https://marketingblogger.hu/maslow-piramis/>
Letöltés dátuma: 2021. április 10.

Euronews, (2019): Irán lelőtt egy amerikai kémrepülőt. *Euronews*.
Forrás: <https://hu.euronews.com/2019/06/20/iran-lelott-egy-amerikai-kemrepulot>
Letöltés dátuma: 2021. április 26.

Fabius Q, (2019): A jövő célterülete és új világ útvonala: a Jeges-tenger [15.]. *Fabius Blog*.
Forrás: https://fabius.blog.hu/2019/06/28/a_jovo_celterulete_es_utvonala_a_jeges-tenger
Letöltés dátuma: 2021. március 8.

Founders Guide, (2019): What Is the Importance of Maritime Transport?. *Founder's Guide*.
Forrás: <https://foundersguide.com/importance-of-maritime-transport/>
Letöltés dátuma: 2021. április 18.

Gaouette N. & Hansler J. (2019): Pompeo, without offering evidence, blames Iran for Gulf tanker attacks. *CNN*.
Forrás: <https://edition.cnn.com/2019/06/13/politics/iran-us-tankers-pompeo/index.html>
Letöltés dátuma: 2021. április 20.

HVG (2018): Trump: Az Egyesült Államok felmondja az iráni atomalkut. *hvg.hu*.
Forrás: https://hvg.hu/vilag/20180508_Trump_Az_Egyesult_Allamok_kilep_az_irani_atomsze_rzodesbol
Letöltés dátuma: 2021. április 21.

Kabbani N. (2021): The blockade on Qatar helped strengthen its economy, paving the way to stronger regional integration. *Brookings*.
Forrás: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/01/19/the-blockade-on-qatar-helped-strengthen-its-economy-paving-the-way-to-stronger-regional-integration/>
Letöltés dátuma: 2021. április 6.

Kassai Z. (2019): Amerika adta az atomot Irán kezébe- Mi történik a Perzsa-öbölben? 1. rész. *Mérce*. Forrás: <https://merce.hu/2019/08/02/amerika-adta-az-atomot-iran-kezebe/>
Letöltés dátuma: 2021. április 3.

Kitekintő (2019): Az európai országoknak nagyon sokba kerülne a 2 százalékos NATO-cél elérése. *Kitekintő*. Forrás: <https://kitekinto.hu/2019/02/15/gazdasag/az-europai-orzagoknak-nagyon-sokba-kerulne-a-2-szazalekos-nato-cel-elerese/168859/>
Letöltés dátuma: 2021. március 2.

Le Roy A. (2017): The logistics of the Qatar blockade.
Forrás: <https://www.ti-insight.com/free-brief-logistics-qatar-blockade/>
Letöltés dátuma: 2021. április 4.

Lepczyk A. & Durkin A. (2018): *Tradevistas*. Forrás: <https://tradevistas.org/breakthrough-arctic-trade-routes/> Letöltés dátuma: 2021. április 24.

Mackintosh E. Regan H. & Cotovio V. (2019): Gulf of Oman tankers attacked. *CNN*. Forrás: <https://edition.cnn.com/middleeast/live-news/gulf-of-oman-incident-latest-intl/index.html>

Letöltés dátuma: 2021. április 20.

Magyar Nemzet (2020): A NATO-tagállamok harmada teljesíti haderőfejlesztési vállalását. *Magyar Nemzet*. Forrás: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/a-nato-tagallamok-harmada-teljesiti-haderofejlesztesi-vallalast-8195297/>

Letöltés dátuma: 2021. április 8.

Masters J. (2019): Sea Power: The U.S. Navy and Foreign Policy. *Council on Foreign Relations*. Forrás: https://www.cfr.org/background/sea-power-us-navy-and-foreign-policy?fbclid=IwAR35AlcZ3lC-6KGGeopYP5AHDQu6DTVSim7nQl_v9PsZIHGVFFTLgs2qRHw

Letöltés dátuma: 2021. április 10.

Nagy A. K. (2020): Még mindig kilométeres az F-35-ös hibalistája. *Index*.

Forrás: https://index.hu/techtud/2020/02/02/meg_mindig_kilometeres_az_f-35-os_hibalistaja/

Letöltés dátuma: 2021. március 30.

Reed S. (2019): How Tanker Attacks in the Strait of Hormuz Could Affect Oil Prices. *The New York Times*. Forrás : <https://www.nytimes.com/2019/06/13/business/oil-tanker-attacks-strait-hormuz.html>

Letöltés dátuma: 2021. április 20.

Shinkman P. D. (2019): Two Tankers in Gulf of Oman Attacked as U.S.-Iran Tensions Rise. *U.S. News & World*. Forrás: <https://www.usnews.com/news/world-report/articles/2019-06-13/two-tankers-in-gulf-of-oman-attacked-as-us-iran-tensions-rise>

Letöltés dátuma: 2021. április 20.

Szabó G. (2017): Mit értünk Know-How alatt?. *Kocsis és Szabó Ügyvédi Iroda*.

Forrás: <https://kocsisszabougyved.hu/mit-ertunk-know-alatt/>

Letöltés dátuma: 2021. március 14.

Vovesz T. (2020): Az iráni-amerikai konfliktus rövid háttére. *Euronews*.

Forrás: <https://hu.euronews.com/2020/01/03/az-irani-amerikai-konfliktus-rovid-hattere>

Letöltés dátuma: 2021. április 11.

Wintour P. (2019): A visual guide to the Gulf tanker attacks. *The Guardian*.

Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/13/a-visual-guide-to-the-gulf-tanker-attacks>

Letöltés dátuma: 2021. április 24.

Wintour P. (2019): Two oil tankers attacked in Gulf of Oman. *The Guardian*.

Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/13/oil-tankers-blasts-reports-gulf-of-oman-us-navy>, Letöltés dátuma: 2021. április 26.